

Substantiva odvozená od sloves s předmětovým genitivem

Jejich přínos k teorii valence substantiv

Veronika Kolářová

UFAL MFF UK Praha

Osnova

- Korespondence adverbálního a adnominálního genitivu (Gen)
- Posesivum odpovídající adverbálnímu objektu
- Nominalizované struktury se dvěma aktanty ve formě bezpředložkového Gen
- Konatel vyjádřený bezpředložkovým instrumentálem u substantiv odvozených z intranzitivních sloves

Korespondence adverbálního a adnominálního genitivu

- Motivace:
  - *úlek čeho
  - ← *uleknout se čeho*
- U produktivně tvořených substantiv (verbálních substantiv):
  - $\text{Gen}_{\text{Adnom}} \leftrightarrow \text{Gen}_{\text{Adverb}}$
  - *dotknutí se zdi*
- Platí to i pro neproduktivně tvořená substantiva (dějová substantiva)?

Dějová substantiva

□ Stanovisko odborné literatury

■ specifické posuny

□ Gen → PS (Novotný, Jirsová, Křížková)

- předložkový pád vyjadřuje objekt hnutí mysli, duševních stavů ap. u substantiv s tímto významem

- *bázeň před čím, lítost nad čím, obava z čeho, naděje na co*

□ Gen → Dat / PS (Novotný)

- *otázka komu / na koho, dotaz komu / na koho*

□ Stanovisko valenčních slovníků

■ PDT-vallex, SSSAVS (Svozilová – Jirsová – Prouzová)

- dané DS se ve slovníku vůbec nevyskytuje

- DS, která jsou ve slovnících uvedena:

Gen (PAT, resp. ADDR) není uveden u žádného z nich

Postup

- 150 lemmat sloves s předmětovým Gen
  - zdroje: Confortiová, Skwarska, Slovesa pro praxi, VALLEX, PDT-vallex, vlastní seznam
  - relativně malý počet sloves
  - vesměs slovesa reflexivní
- Odvozena verbální a dějová substantiva
- Vyhledávání v subkorpusech ČNK
  - 5 morfologicky značkových subkorpusů ČNK
    - SYN2000, SYN2005, SYN2006PUB, SYN2009PUB, SYN2010
- Výskyt $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$ ($\leftarrow \text{Gen}_{\text{Adverb}}$); dotaz:
  - `([lemma="..."] [!(tag="[Z|R|V|J].*")]{0,2} [tag="N...2.*"])`

Výskyt $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$ ($\leftarrow \text{Gen}_{\text{Adverb}}$)

- Verbální substantiva (VS): cca 50 lemmat
  - *dotknutí se zdi*
- Dějová substantiva (DS): 4 lemmata
  - *odvaha spolupráce*
- Někdy v kombinaci s dalšími aktanty v různých formách
- $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$ ($\leftarrow \text{Gen}_{\text{Adverb}}$)
  - celkem vzácný jev (u VS často jediný příklad na substantivum)
  - závěr: jak u VS, tak u některých DS se zachovává

Výskyt Gen_{Adnom} (← Gen_{Adverb}) a sémantické třídy: Dějová substantiva

---

- Substantiva hnutí mysli, duševní stavy
  - **negativní:** *bázeň, děs, hrůza, lítost, obava, ostych, strach, stud, úlek, úděs, žal*
  - **pozitivní:** ***naděje, odvaha*** **PAT**
- Substantiva mluvení
  - *dotaz, otázka* **ADDR**
- Substantiva mentální činnosti
  - *důvtip, **památka**, vzpomínka* **PAT**
- Substantiva kontaktu
  - *dosah, **dotyk / dotek*** **PAT**
  - *účast*

Srovnání výskytu PAT(2) a dalších forem PAT: Dějová substantiva v SYN2005

Subst.	Frekv. lemmatu	PS				inf	RČ %	že	RČ %	Gen	RČ %
		PS1	RČ %	PS2	RČ %						
<i>naděje</i>	12269	na+4 1748	14,25	v+4 90	0,73	218	1,78	2530	20,62	32	0,26
<i>odvaha</i>	4526	na+4 do+2 10	0,22	k+3 148	3,27	746	16,48	-	-	4	0,09
<i>dotek</i>	1446	-	-	s+7 43	2,97	-	-	-	-	18	1,24
<i>dotyk</i>	1087	-	-	s+7 85	7,82	-	-	-	-	31	2,85

Substantiva s $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$ ($\leftarrow \text{Gen}_{\text{Adverb}}$): Inspirace pro další zkoumání

- Kombinace s dalšími aktanty v různých formách
    - zajímavé je především vyjádření ACT
      - forma ACT(2) vede k nominalizovaným strukturám se dvěma aktanty v $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$
      - forma ACT(7) je nečekaná (základové sloveso je intranzitivní)
  - Možnost alternace
$$\text{Gen}_{\text{Adnom}} // \text{Adj}_{\text{pos}} / \text{Pron}_{\text{pos}} (\leftarrow \text{Gen}_{\text{Adverb}}) ?$$
  - Co gramatika češtiny (systém) umožňuje?
-

Posesivum odpovídající adverbálnímu objektu

- Dosavadní popis
- Posesivum odpovídající adverbálnímu předmětovému genitivu ($\text{Gen}_{\text{Adverb}}$)
- Pohled do korpusů
  - Český národní korpus (ČNK)
  - Pražský závislostní korpus (PDT)
- Podmínky pro vyjádření posesiva (obj)
- Srovnání s posesivem odpovídajícím akuzativu

Dosavadní popis I

- České posesivní adjektivum (Adj_{pos}) nebo zájmeno (Pron_{pos}) může za jistých podmínek alternovat s bezpředložkovým $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$ ve funkci aktantu
  - Aktor (ACT): $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$ ($\leftarrow$ Nom)
    - *Petr píše* → *psaní Petra // Petrovo / jeho psaní*
    - *soused pomohl* → *pomoc suseda // susedova / jeho pomoc*
  - Patiens (PAT): $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$ ($\leftarrow$ Ak)
    - *ošetřil pacienta* → *ošetření pacienta // pacientovo / jeho ošetření*
    - *popravili Kozinu* → *poprava Koziny // Kozinova / jeho poprava*
  - Adresát (ADDR): $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$ ($\leftarrow$ Ak)
    - *zprostiti Staňka služby* → *zproštění Staňka služby // Staňkovo / jeho zproštění služby*

Dosavadní popis II

- Produktivně i neproduktivně tvořená česká deverbativní substantiva
  - tzv. verbální substantiva (VS), např. *ošetření*
  - tzv. dějová substantiva (DS), např. *oprava*
- $\text{Adj}_{\text{pos}} / \text{Pron}_{\text{pos}}$ alternuje s $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$, který odpovídá Nom nebo Ak
- Syntaktická homonymie $\text{Adj}_{\text{pos}} / \text{Pron}_{\text{pos}}$
  - *autorovo / jeho*.ACT/PAT připomenutí
  - *vaše*.ACT/PAT urážka
- Kombinace $\text{Adj}_{\text{pos}} / \text{Pron}_{\text{pos}}$ a $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$
  - *Janino*.ACT nenávidění *Evy*.PAT
  - *Janino.PAT nenávidění *Evy*.ACT

Dosavadní popis III

- Alternace $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$ // Adj_{pos} / Pron_{pos} u činitelských jmen
  - $*\text{Gen}_{\text{Adnom}}$ ($\leftarrow$ Nom)
    - $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$ ($\leftarrow$ Ak)
      - *krotí lvy* $\rightarrow$ *krotitel lvů* // *jejich krotitel*
  - $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$ ($\leftarrow$ Dat)
    - *dluží bance* $\rightarrow$ *dlužník banky* // *její dlužník*
  - $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$ ($\leftarrow$ předložková skupina)
    - *spolupracuje s Petrem* $\rightarrow$ *spolupracovník Petra* // *Petrův* / *jeho spolupracovník*

Dosavadní popis IV

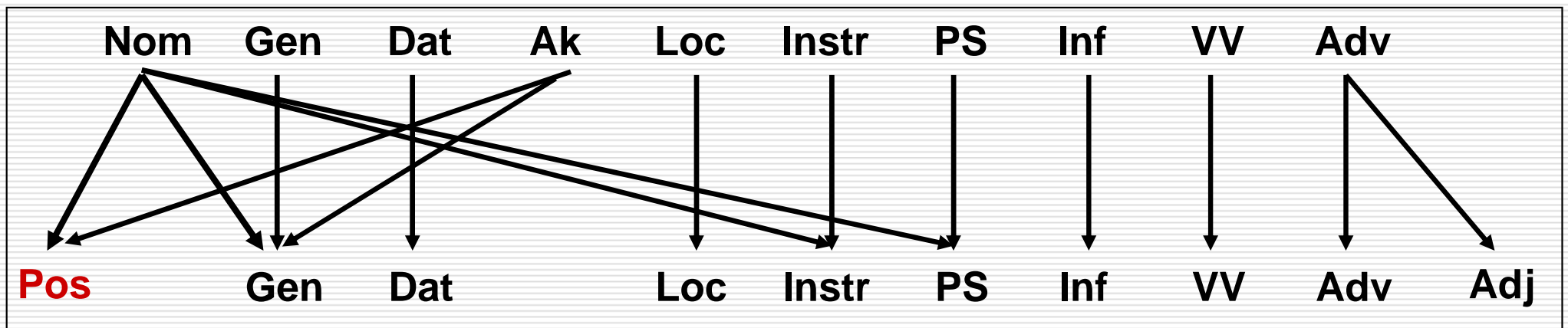

- Možnosti tvoření Adj_{pos} / Pron_{pos}:
- Adj_{pos}
  - obecná jména osob, jednoslovná jména vlastní, singulár
- Pron_{pos}
  - i neživotná substantiva, plurál
    - *výplata dividend / jejich výplata*
  - užití souvisí s výstavbou textu (textová koreference)

Typické posuny v povrchové realizaci participantů

- $\text{Adj}_{\text{pos}} / \text{Pron}_{\text{pos}} \leftarrow \text{Nom}$
- $\text{Adj}_{\text{pos}} / \text{Pron}_{\text{pos}} \leftarrow \text{Ak}$

Povrchové realizace participantů sloves

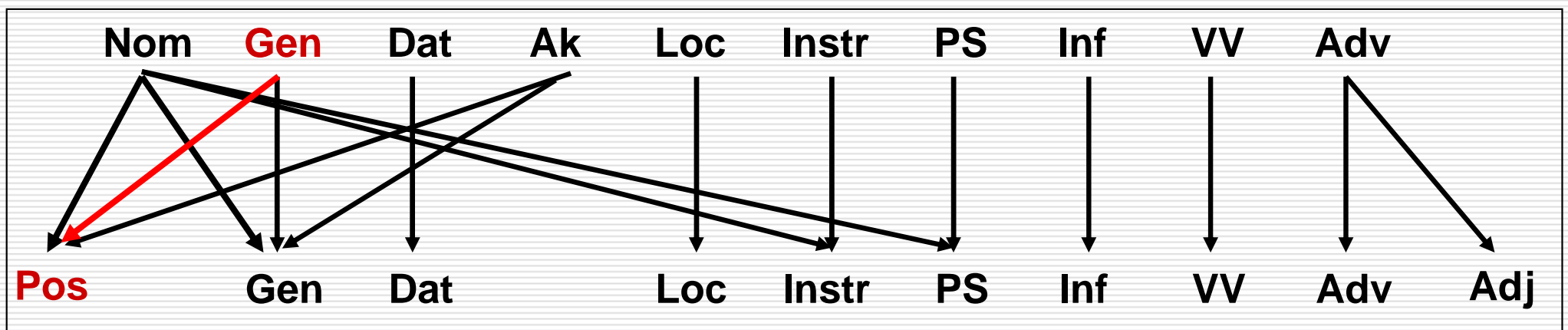

Povrchové realizace participantů substantiv

Typické posuny v povrchové realizaci participantů

- $\text{Adj}_{\text{pos}} / \text{Pron}_{\text{pos}} \leftarrow \text{Nom}$
- $\text{Adj}_{\text{pos}} / \text{Pron}_{\text{pos}} \leftarrow \text{Ak}$
- **$\text{Adj}_{\text{pos}} / \text{Pron}_{\text{pos}} \leftarrow \text{Gen}_{\text{Adverb}} ?$**

Povrchové realizace participantů sloves

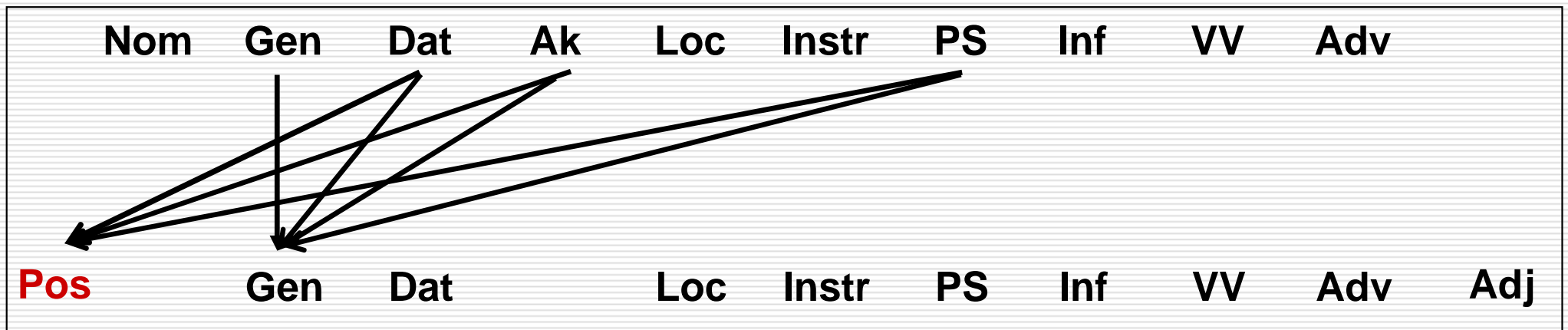
Povrchové realizace participantů substantiv

Alternace Adj_{pos} / Pron_{pos} // $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$ u činitelských jmen

- Adj_{pos} / Pron_{pos} ← Ak
- Adj_{pos} / Pron_{pos} ← Dat
- Adj_{pos} / Pron_{pos} ← PS

Povrchové realizace participantů sloves

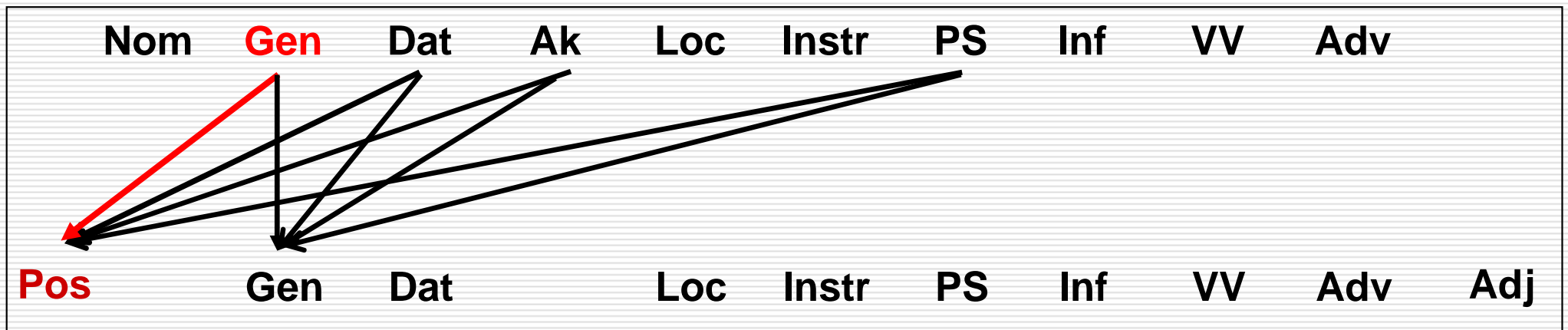

Povrchové realizace participantů substantiv

Alternace Adj_{pos} / Pron_{pos} // $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$ u činitelských jmen

- Adj_{pos} / Pron_{pos} ← Ak
- Adj_{pos} / Pron_{pos} ← Dat
- Adj_{pos} / Pron_{pos} ← PS
- **Adj_{pos} / Pron_{pos} ← $\text{Gen}_{\text{Adverb}}$?**

Povrchové realizace participantů sloves

Povrchové realizace participantů substantiv

Adj_{pos} / Pron_{pos} ← Gen_{Adverb} ?

- Odborná literatura se o tom nezmiňuje
- Valenční slovníky
  - SSSAVS:
    - Adj_{pos} / Pron_{pos} u substantiv odvozených od sloves s Gen_{Adverb} neuvádí
  - PDT-VALLEX:
    - u některých substantiv Adj_{pos} / Pron_{pos} (.u) uvedeno ve valenčním rámci
      - *zbavení_se*: ACT(.2,.7,.u) PAT(.2,.u)
    - žádný příklad ve slovníku
    - žádný doklad v datech PDT

Postup

- U lemmat substantiv s $\text{Gen}_{\text{Adnom}} (\leftarrow \text{Gen}_{\text{Adverb}})$ vyhledáváno $\text{Adj}_{\text{pos}} / \text{Pron}_{\text{pos}} (\leftarrow \text{Gen}_{\text{Adverb}})$
  - `([(tag="PS.*") | (tag="AU.*")] []{0,1} [lemma="..."])`
- Činitelská jména
  - lemma náhodně vybráno
  - stejný dotaz
- Doklady manuálně zkontrolovány (pročištěny)

Adj_{pos} / Pron_{pos} (← Gen_{Adverb}) podle ČNK

- 8 VS: *dotazování se, dotknutí se, dožití se, zanechání, zbavení se, zbavení, zmocnění se, zproštění*
  - *Causa* očividně představuje starostův obnažený nerv se všemi důsledky po jeho dotknutí se.
- 1 VS s Gen kvantitativním: *napítí se*
  - *teče ... pitná voda, ale k jejímu napítí nikdo nenajde odvahu*
- 3 VS, u jejichž základových sloves Gen_{Adverb} i Ak:
docílení, dopátrání, dosažení
  - *Ten cíl světí prostředky používané k jeho dosažení*
- 2 DS: *dotyk, památka*
  - *Volant se ovládá lehce a na jeho sebemenší dotyk auto rychle reaguje.*

Adj_{pos} / Pron_{pos} ← Gen_{Adverb} Hodnocení

- Téměř výlučně Pron_{pos}
- Velmi málo příkladů
  - VS: nejčastěji jediný příklad pro substantivum (v celém ČNK)
  - DS: více příkladů
    - *památka*: u ZS zastaralá, u subst. ustálená vazba
    - *dotyk*: častá homonymie ACT/PAT
  - Podobně vzácný je i Gen_{Adnom} (← Gen_{Adverb})
- Zastoupeny různé sémantické třídy
  - substantiva mluvení, kontaktu, výměny, mentální činnosti
- Příklady jsou lehce příznakové, ale přijatelné
  - gramatika češtiny je umožňuje

Gen_{Adnom} // Adj_{pos} / Pron_{pos} (← Gen_{Adverb})

- Analogie k Gen_{Adnom} // Adj_{pos} / Pron_{pos} (← Ak)
- Syntaktická homonymie Adj_{pos} / Pron_{pos}
  - dotazování (se) subjektů.ACT/ADDR // jejich.ACT/ADDR dotazování (se)
  - ponížené doprošování (se) staré ženské.ACT/ADDR // její.ACT/ADDR doprošování (se)
  - dotyk sépie.ACT/PAT // její.ACT/PAT dotyk
- Kombinace Adj_{pos} / Pron_{pos} a Gen_{Adnom}
  - jejich.ACT zmocnění se lupiče.PAT
  - *jejich.PAT zmocnění se lupiče.ACT
  - Staňkovo.ADDR zproštění služby.PAT
  - Staňkovo.ACT zproštění služby.PAT Nováka.ADDR

Adj_{pos} / Pron_{pos} (← Gen_{Adverb}) podle ČNK

□ Činitelská jména

■ *táže se Knížáka* → *tazatel Knížáka* //
Knížákův / jeho tazatel

■ Pron_{pos} i Adj_{pos}

□ Analogie k Gen_{Adnom} // Adj_{pos} / Pron_{pos} (← Ak)

Podmínky pro Adj_{pos} / $Pron_{pos}$ (obj) ?

- „Affectedness property / constraint“
  - If the head noun does not express an action which affects, i.e. modifies, the state of the object, the latter cannot occur in the prenominal position (Anderson)
    - 1.a **the fact's knowledge*
    - 1.b *knowledge of that fact*
    - 2.a *the book's destruction*
    - 2.b *the destruction of the book*

Podmínky pro Adj_{pos} / $Pron_{pos}$ (obj) ?

- „Affectedness constraint“
  - 1 z rozdílů mezi stavy a procesy?
  - nedá se ovšem použít ve všech jazycích
    - *znalost poměrů / jazyka*
    - *jejich / jeho znalost*
- Různá chápání „Affectedness property“
  - přehled: Alexiadou
  - sémantické vlastnosti predikátů a jejich participantů

Výskyt Adj_{pos} / Pron_{pos} (← Ak)

Sonda do SYN2000

- Trojaktantová substantiva, u nichž je forma jednoho z aktantů Gen_{Adnom} (← Ak)
  - např. ACT(2,.u,7) PAT(2,.u) ADDR(3)
- Dvě sémantické třídy
  - substantiva dávání
  - substantiva mluvení
- Stejný počet verbálních a dějových substantiv
  - dávání: 8 VS, 8 DS
    - VS: *krádeže aut a jejich následné vrácení majiteli, ovšem...*
    - DS: *využití tepla k jeho dodávkám spotřebitelům*
  - mluvení: 11 VS, 11 DS
    - VS: *překazit trestný čin lze i jeho včasným oznámením policejnímu orgánu*

Adj_{pos} / Pron_{pos} (← Ak)

Poměr PAT(.u) ku PAT(2)

Sém. třída	Subst.	Lemma frekv.	(ACT) + PAT + ADDR				
			PAT(2) AbsČ	Rel_ celk. frekv.	PAT(.u) AbsČ	Rel_ PAT(2)	Výskyt / 1 subst.
Dávání	8 VS	14096	826	5,9%	28	3,4%	3,5
	8 DS	52769	628	1,2%	25	4%	3,1
Mluvení	11 VS	17623	37	0,2%	3	8,1%	0,27
	11 DS	109847	50	0,05%	0	0%	0

Adj_{pos} / Pron_{pos} (← Ak)

Poměr PAT(.u) ku PAT(2)

Sém. třída	Subst.	Lemma frekv.	(ACT) + PAT + ADDR				
			PAT(2) AbsČ	Rel_ celk. frekv.	PAT(.u) AbsČ	Rel_ PAT(2)	Výskyt / 1 subst.
Dávání	8 VS	14096	826	5,9%	28	3,4%	3,5
	8 DS	52769	628	1,2%	25	4%	3,1
Mluvení	11 VS	17623	37	0,2%	3	8,1%	0,27
	11 DS	109847	50	0,05%	0	0%	0

Adj_{pos} / Pron_{pos} (← Ak)

Poměr PAT(.u) ku PAT(2)

Sém. třída	Subst.	Lemma frekv.	(ACT) + PAT + ADDR				
			PAT(2) AbsČ	Rel_ celk. frekv.	PAT(.u) AbsČ	Rel_ PAT(2)	Výskyt / 1 subst.
Dávání	8 VS	14096	826	5,9%	28	3,4%	3,5
	8 DS	52769	628	1,2%	25	4%	3,1
Mluvení	11 VS	17623	37	0,2%	3	8,1%	0,27
	11 DS	109847	50	0,05%	0	0%	0

Adj_{pos} / Pron_{pos} (← Ak)

Poměr PAT(.u) ku PAT(2)

Sém. třída	Subst.	Lemma frekv.	(ACT) + PAT + ADDR				
			PAT(2) AbsČ	Rel_ celk. frekv.	PAT(.u) AbsČ	Rel_ PAT(2)	Výskyt / 1 subst.
Dávání	8 VS	14096	826	5,9%	28	3,4%	3,5
	8 DS	52769	628	1,2%	25	4%	3,1
Mluvení	11 VS	17623	37	0,2%	3	8,1%	0,27
	11 DS	109847	50	0,05%	0	0%	0

Adj_{pos} / Pron_{pos} (← Ak) vs. Adj_{pos} / Pron_{pos} (← Gen_{Adverb})

Typ subst.	Adverb. pád	Počet subst. (různé sém. třídy)	Adj _{pos} / Pron _{pos} AbsČ	Počet výskytů na 1 subst.	Počet subst. s Adj _{pos} / Pron _{pos}	Ku celk. počtu subst.
VS	Ak	19	31	1,63	9	47%
	Gen _{Adverb}	50	11	0,22	9	18%
DS	Ak	19	25	1,32	5	26%
	Gen _{Adverb}	3	3	1,00	1	33%

Adj_{pos} / Pron_{pos} (← Ak) vs. Adj_{pos} / Pron_{pos} (← Gen_{Adverb})

Typ subst.	Adverb. pád	Počet subst. (různé sém. třídy)	Adj _{pos} / Pron _{pos} AbsČ	Počet výskytů na 1 subst.	Počet subst. s Adj _{pos} / Pron _{pos}	Ku celk. počtu subst.
VS	Ak	19	31	1,63	9	47%
	Gen _{Adverb}	50	11	0,22	9	18%
DS	Ak	19	25	1,32	5	26%
	Gen _{Adverb}	3	3	1,00	1	33%

Adj_{pos} / Pron_{pos} (← Ak) vs. Adj_{pos} / Pron_{pos} (← Gen_{Adverb})

Typ subst.	Adverb. pád	Počet subst. (různé sém. třídy)	Adj _{pos} / Pron _{pos} AbsČ	Počet výskytů na 1 subst.	Počet subst. s Adj _{pos} / Pron _{pos}	Ku celk. počtu subst.
VS	Ak	19	31	1,63	9	47%
	Gen _{Adverb}	50	11	0,22	9	18%
DS	Ak	19	25	1,32	5	26%
	Gen _{Adverb}	3	3	1,00	1	33%

Závěry

- S posunem $\text{Adj}_{\text{pos}} / \text{Pron}_{\text{pos}} \leftarrow \text{Gen}_{\text{Adverb}}$ je třeba počítat
  - v dokladech téměř výlučně Pron_{pos}
- Patrně jako analogie k $\text{Adj}_{\text{pos}} / \text{Pron}_{\text{pos}} (\leftarrow \text{Ak})$
- Podmínky užití nejsou zřejmé
  - rozdíly i v rámci jedné sémantické třídy
- Možnost užití může souviset
  - se sémantickou třídou substantiva
  - s charakteristikou jednotlivých aktantů
  - s užitím dalších aktantů ve formě $\text{Adj}_{\text{pos}} / \text{Pron}_{\text{pos}}$
    - např. pozice posesiva u DS mluvení rezervována pro ACT
  - s typem substantiva (VS vs. DS)

Nominalizované struktury se dvěma aktanty ve formě bezpředložkového Gen

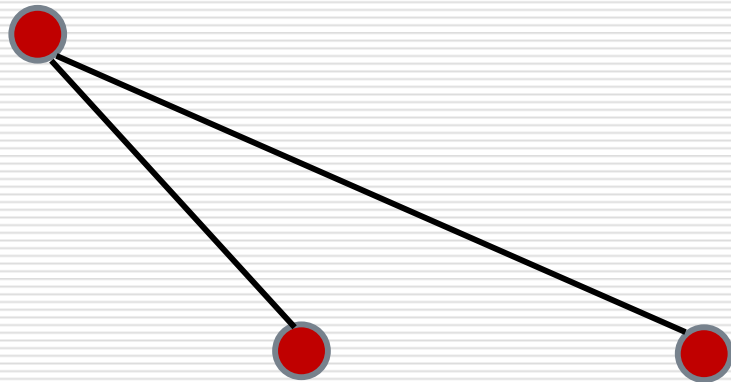

- Dosavadní popis
- Korpusový materiál
- Typy nominalizovaných struktur (NS) se dvěma Gen_{Adnom}
- Podmínky pro NS se dvěma Gen_{Adnom}

NS se dvěma aktanty v $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$

Substantivum (N)

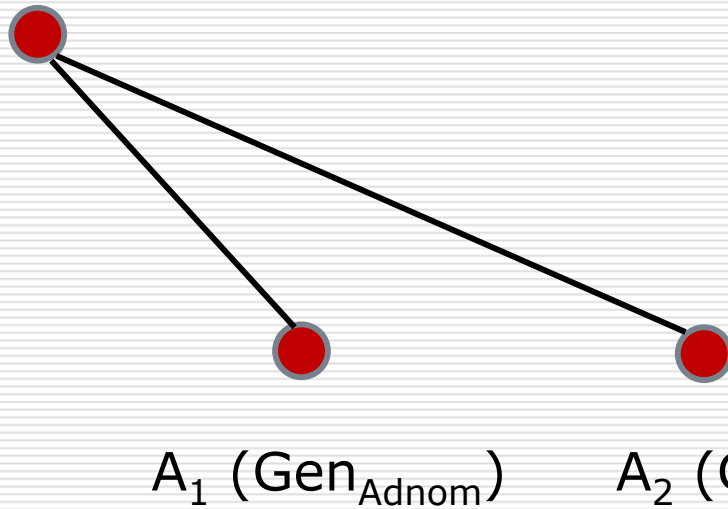
$A_1 (\text{Gen}_{\text{Adnom}})$

$A_2 (\text{Gen}_{\text{Adnom}})$

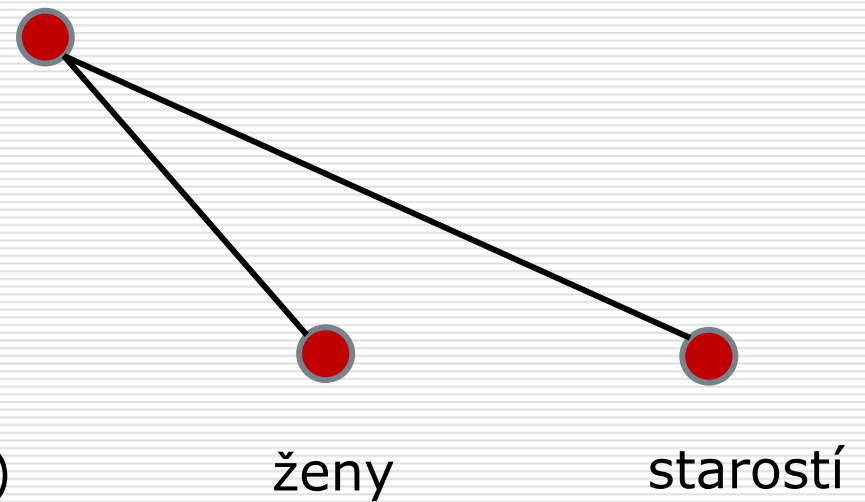
NS se dvěma aktanty v $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$

Substantivum (N)

zbavení

Dosavadní popis I

- NS se dvěma $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$ je možná, když je v základové větné struktuře jedna pozice s Gen pozicí valenční
  - Karlík, Panevová
- Tradiční příklad: NS_1
  - A_1 ($\text{Gen}_{\text{Adnom}} \leftarrow Ak$)
  - A_2 ($\text{Gen}_{\text{Adnom}} \leftarrow \text{Gen}_{\text{Adverb}}$)
  - *zbavení ženy.A₁ starostí.A₂*
← *zbavit ženu.A₁ starostí.A₂*

Dosavadní popis II

- Čeština zakazuje dva strukturní pády s touž morfologickou realizací (Karlík)
- Negramatické struktury:
- NS₂A:
  - A₁ (Gen_{Adnom} ← Nom)
  - A₂ (Gen_{Adnom} ← Ak)
  - *zkoušení Petra.A₁ Evy.A₂
← Petr.A₁ zkouší Evu.A₂
- **Další typy NS se dvěma Gen_{Adnom}?**

NS se dvěma Gen_{Adnom} podle ČNK

□ 14 lemmat VS odvozených od sloves

s Gen_{Adverb}:

■ *domáhání se, dožití (se), pozbytí, ujímání se, ušetření, vzdání se, zanechání, zbavení, zbavování, zbavování se, zdržení se, zproštění, zprošťování, zřeknutí se*

□ 1 lemma DS odvozeného od sloves

s Gen_{Adverb}:

■ *dotyk / dotek*

□ Několik typů NS: tabulka (handout)

NS₁ podle ČNK

- A₁ (Gen_{Adnom} ← Ak) [ADDR]
- A₂ (Gen_{Adnom} ← Gen_{Adverb}) [PAT]
- 5 lemmat VS:
  - *ušetření, zbavení, zbavování, zproštění, zprošťování*
- Obojí pořadí aktantů, ovlivněno mírou jejich rozvití
  - *zproštění poddaných.ADDR přísahy.PAT věrnosti*
  - *zproštěním mlčenlivosti.PAT klíčového svědka.ADDR, bývalého...*

NS₃

- A₁ (Gen_{Adnom} ← Nom) [ACT]
- A₂ (Gen_{Adnom} ← Gen_{Adverb}) [PAT]
- 9 lemmat VS
  - *domáhání se, dožití (se), pozbytí, ujímání se, vzdání se, zanechání, zbavování se, zdržení se, zřeknutí se*
  - *dožití dítěte.ACT konce.PAT pojistné doby*
- 1 lemma DS
  - *dotyk / dotek*
  - *dotek hráčů.ACT sítě.PAT*

NS₃A vs. NS₃B

- NS₃A: N: plnovýznamové substantivum
- NS₃B: N spolu s A₂ tvoří nominalizaci nějakého víceslovného predikátu
  - analytický predikát
    - ujímání se vlády ČSOB v impériu IPB
  - fázový predikát
    - zanechání činnosti řady klíčových hráčů
  - široce chápaný víceslovný predikát
    - vzdávání se odpovědnosti státu za starší spoluobčany

Pořadí aktantů v NS₃

- NS₃A: typické pořadí A₁ A₂
- NS₃B: typické pořadí A₂ A₁
  - N a A₂ (víceslovný predikát) se drží u sebe
    - *ujímání se.N vlády.A₂ ČSOB.A₁ v impériu IPB*
- Pořadí A₁ A₂
  - *zbavování se radnice.ACT nepohodlných zaměstnanců.PAT*
  - *dotek včelky.ACT pestíku.PAT květu*
  - *zřeknutí se Bohemians.ACT možnosti.PAT odvolání*
- Pořadí A₂ A₁
  - *zdržení se protiprávního jednání.PAT Českých aerolinií.ACT*
  - *dotek sítě.PAT domácího hráče.ACT*

Analýza NS₃B při slovosledu A₂ A₁

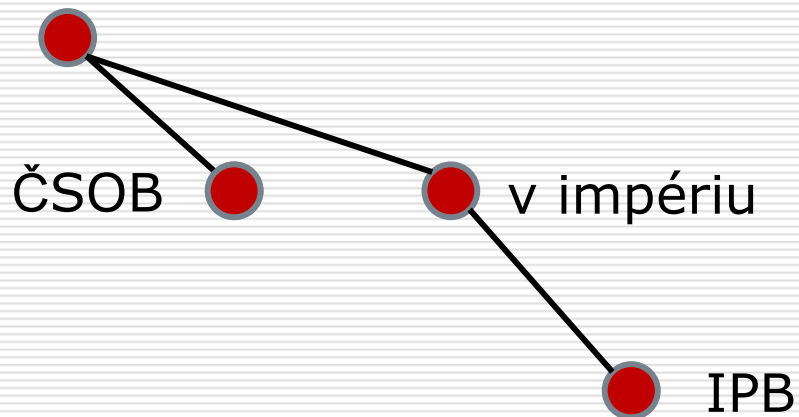
ujímání se vlády ČSOB v impériu IPB

← *ČSOB se ujímá vlády v impériu IPB*

- nominalizace víceslovného predikátu (N + A₂) jako 1 uzel

ujímání_se_vlády

Analýza NS₃B při slovosledu A₂ A₁

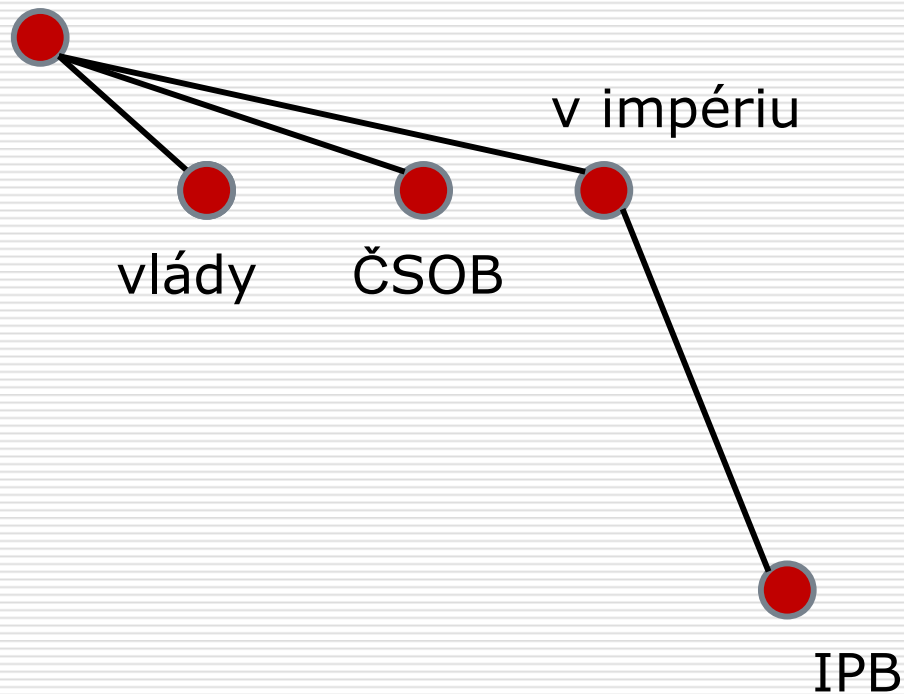
ujímání se vlády ČSOB v impériu IPB

← *ČSOB se ujímá vlády v impériu IPB*

- **N+A₂ jako dva uzly**
- N rozvité dvěma Gen_{Adnom}

ujímání_se

Analýza NS₃B při slovosledu A₂ A₁

ujímání se vlády ČSOB v impériu IPB

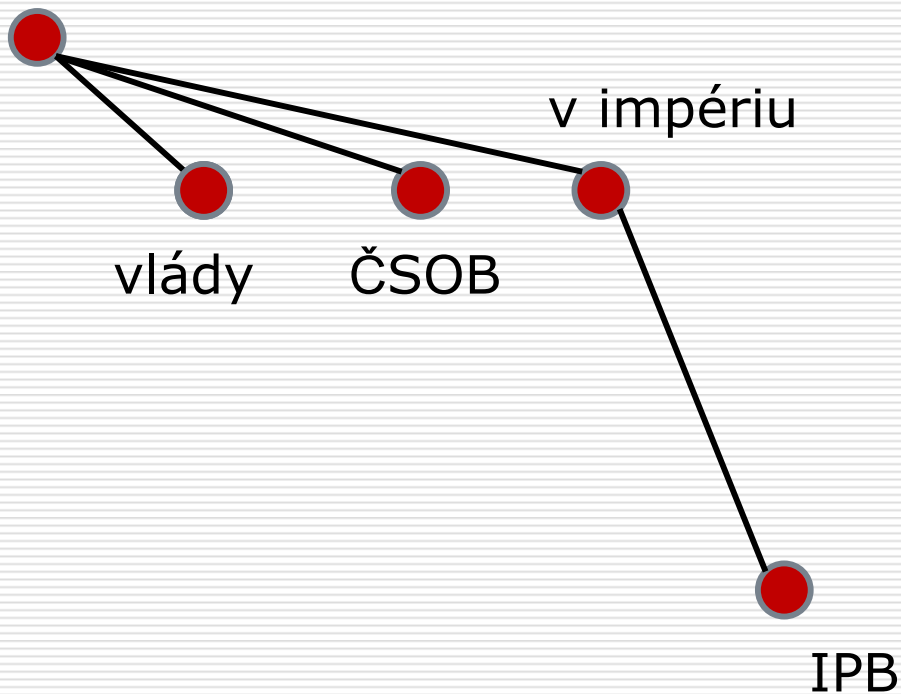
← *ČSOB se ujímá vlády v impériu IPB*

■ **N+A₂ jako dva uzly**

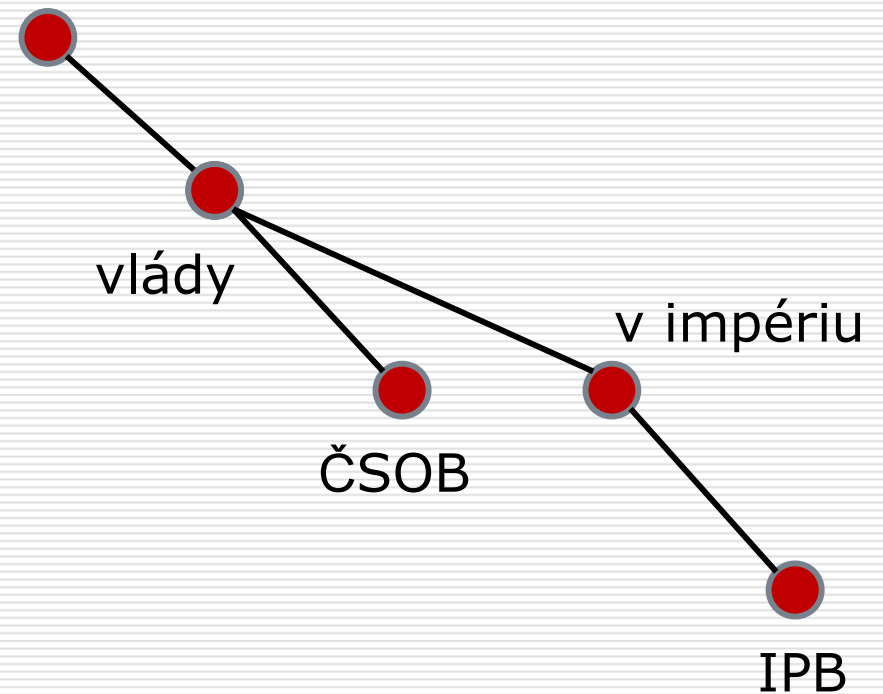
■ N rozvíté dvěma Gen_{Adnom}

■ postupné rozvíjení substantiv

ujímání_se

ujímání_se

Analýza NS₃B při slovosledu A₂ A₁

ujímání se vlády ČSOB v impériu IPB

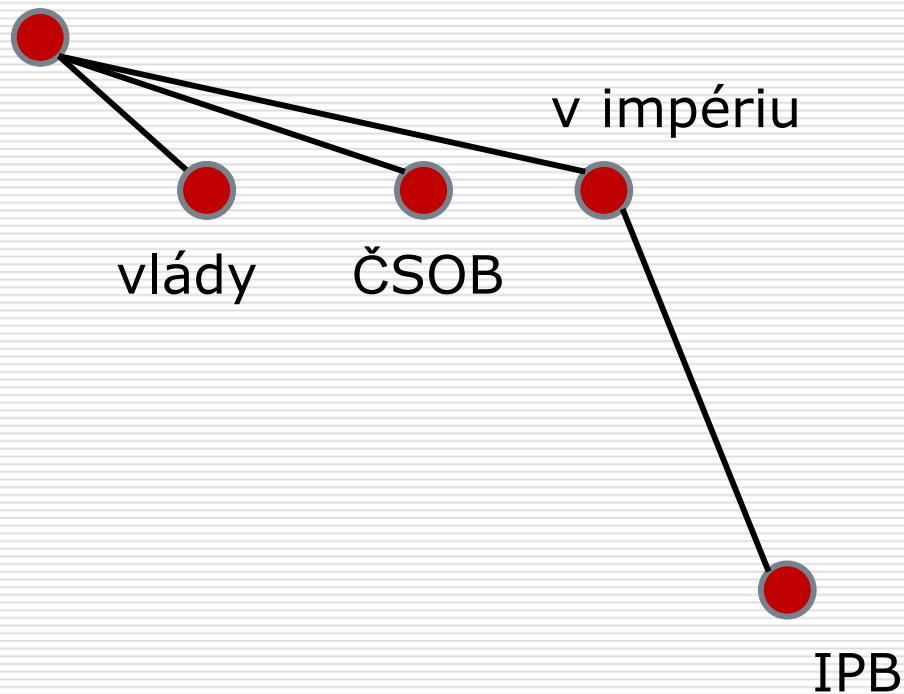
← *ČSOB se ujímá vlády v impériu IPB*

■ **N+A₂ jako dva uzly**

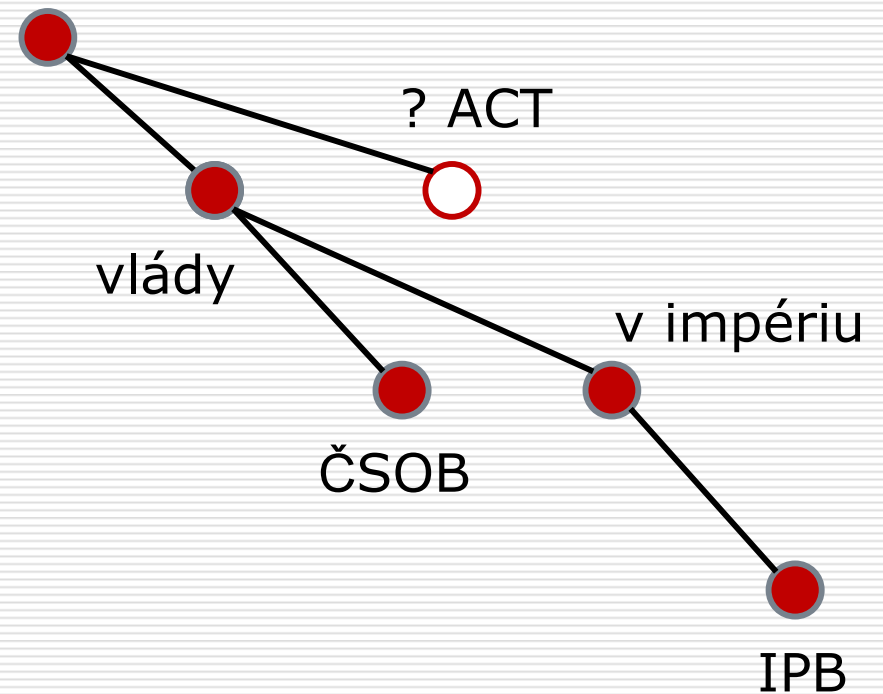
■ N rozvíté dvěma Gen_{Adnom}

■ postupné rozvíjení substantiv

ujímání_se

ujímání_se

Analýza NS₃B při slovosledu A₂ A₁

ujímání se vlády ČSOB v impériu IPB

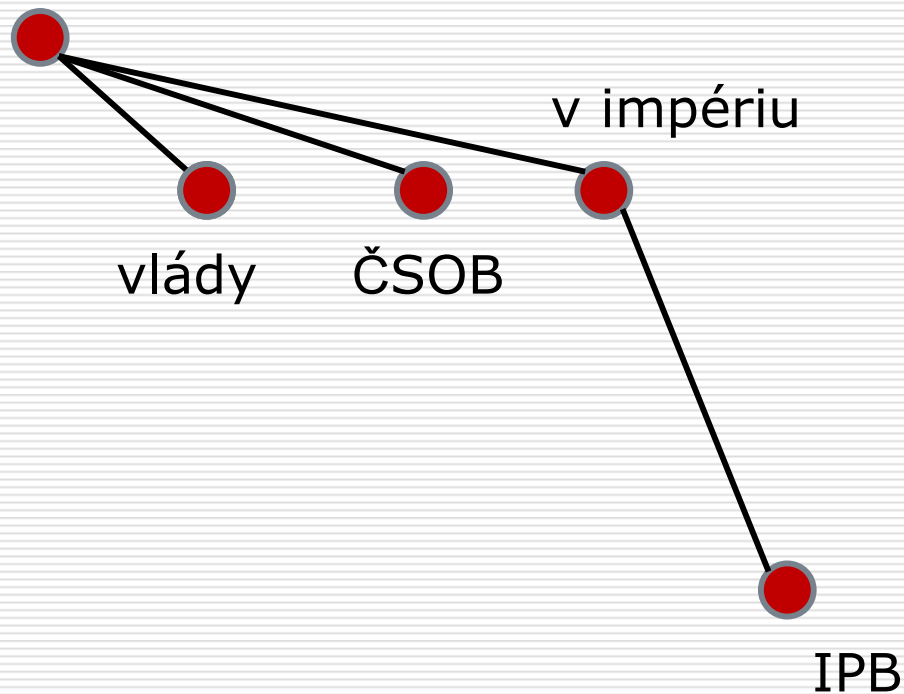
← *ČSOB se ujímá vlády v impériu IPB*

■ **N+A₂ jako dva uzly**

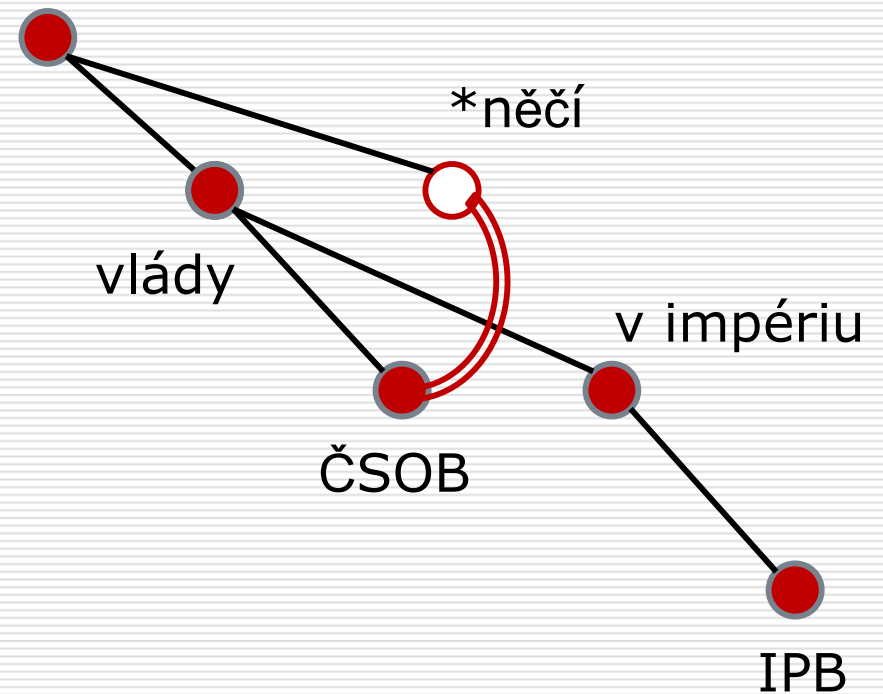
■ N rozvíté dvěma Gen_{Adnom}

■ postupné rozvíjení substantiv

ujímání_se

ujímání_se

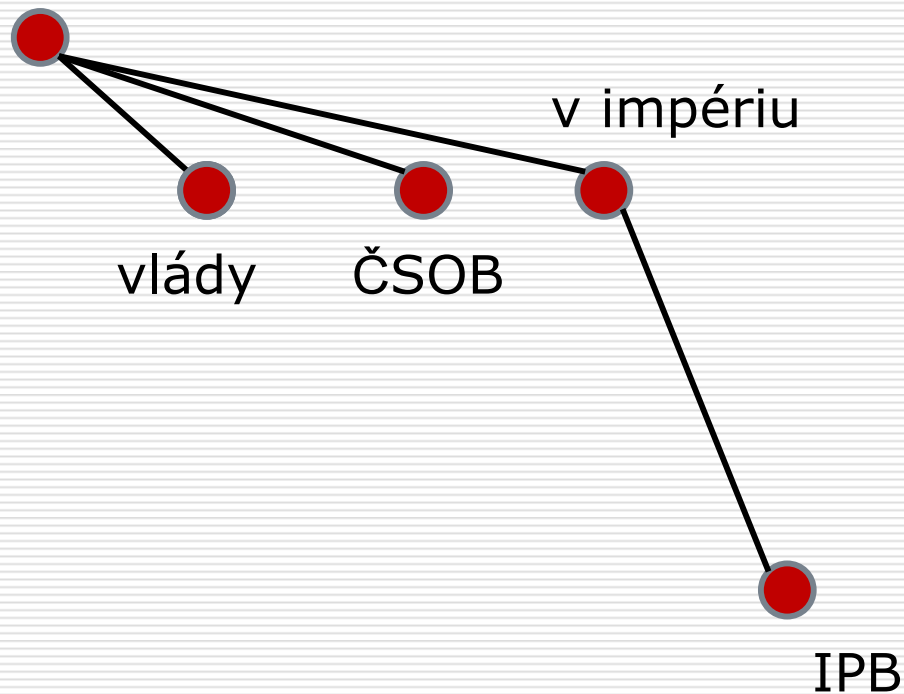
Analýza NS₃B při slovosledu A₂ A₁

ujímání se vlády ČSOB v impériu IPB

← *ČSOB se ujímá vlády v impériu IPB*

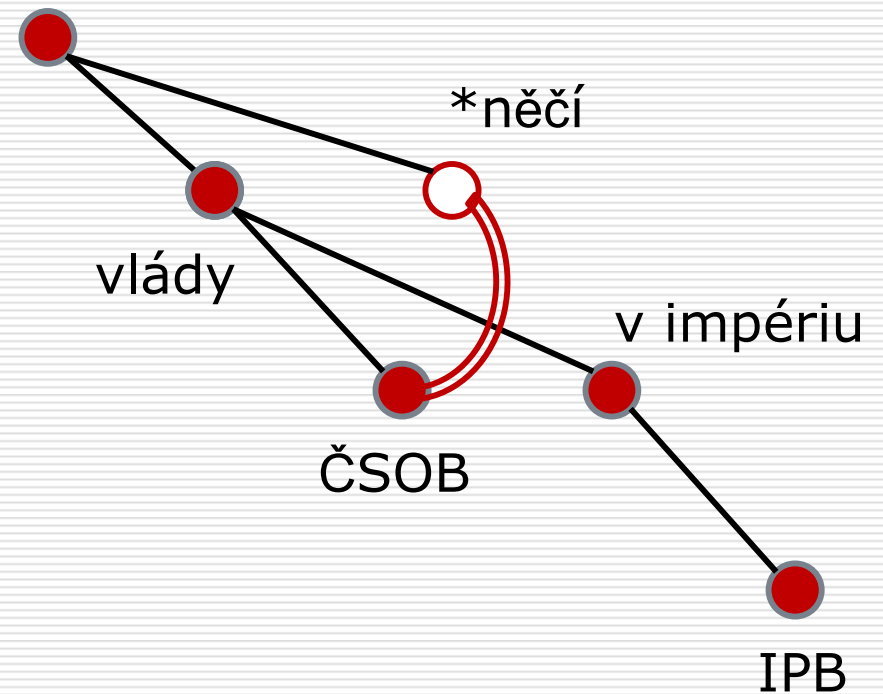
■ N rozvité dvěma Gen_{Adnom}

ujímání_se

■ postupné rozvíjení substantiv

ujímání_se

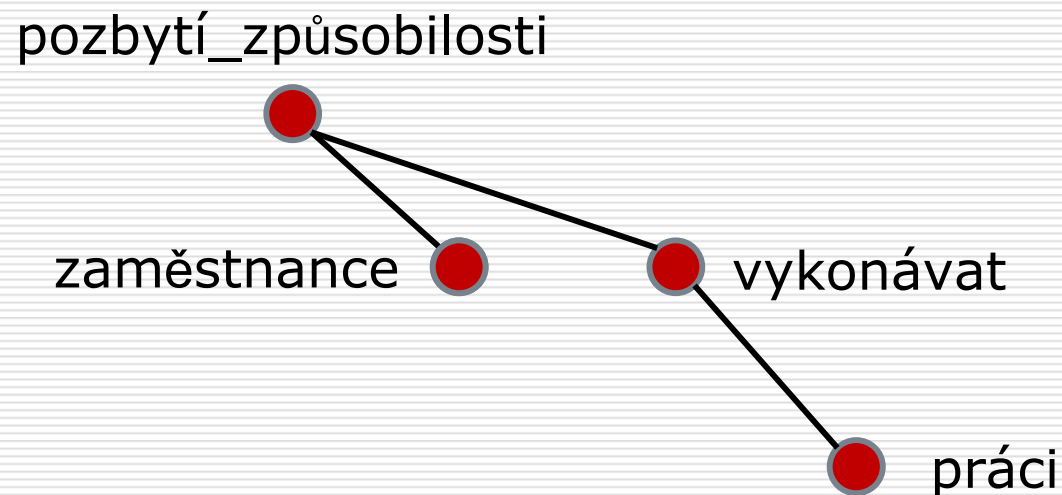
Analýza NS₃B při slovosledu A₂ A₁

pozbytí způsobilosti zaměstnanec vykonávat práci

← *zaměstnanec pozbytí způsobilosti vykonávat práci*

- nominalizace víceslovného predikátu (N + A₂) jako 1 uzel

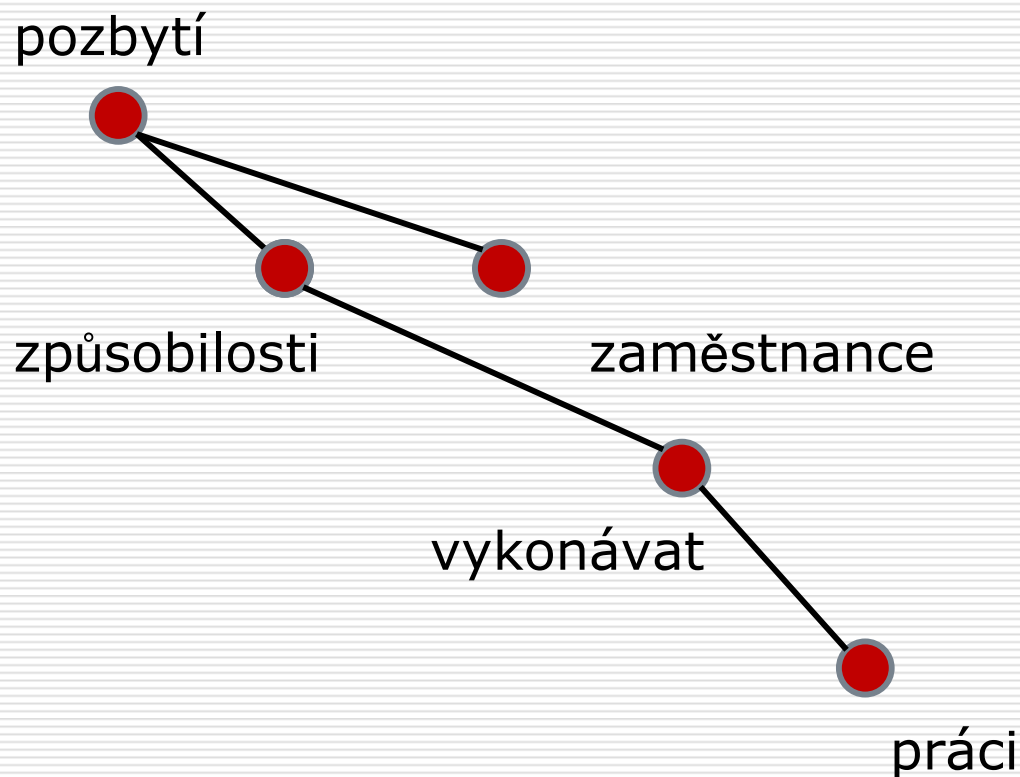
Analýza NS₃B při slovosledu A₂ A₁

pozbytí způsobilosti zaměstnanec vykonávat práci

← *zaměstnanec pozbyl způsobilosti vykonávat práci*

- **N+A₂ jako dva uzly**
- N rozvité dvěma Gen_{Adnom}

Analýza NS₃B při slovosledu A₂ A₁

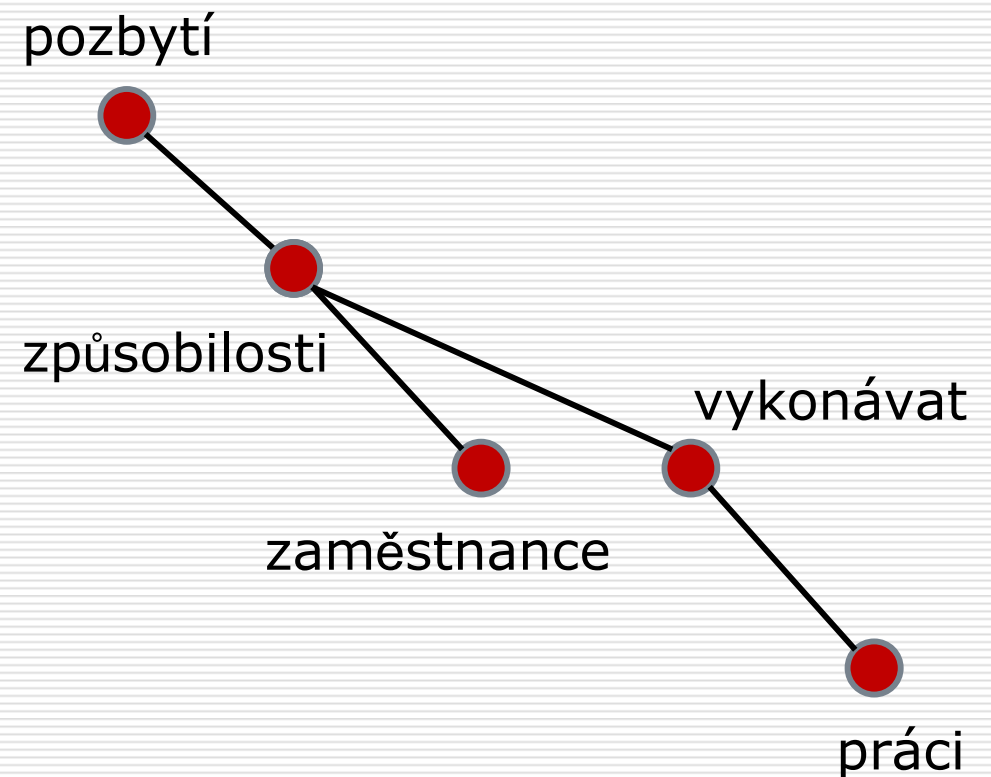
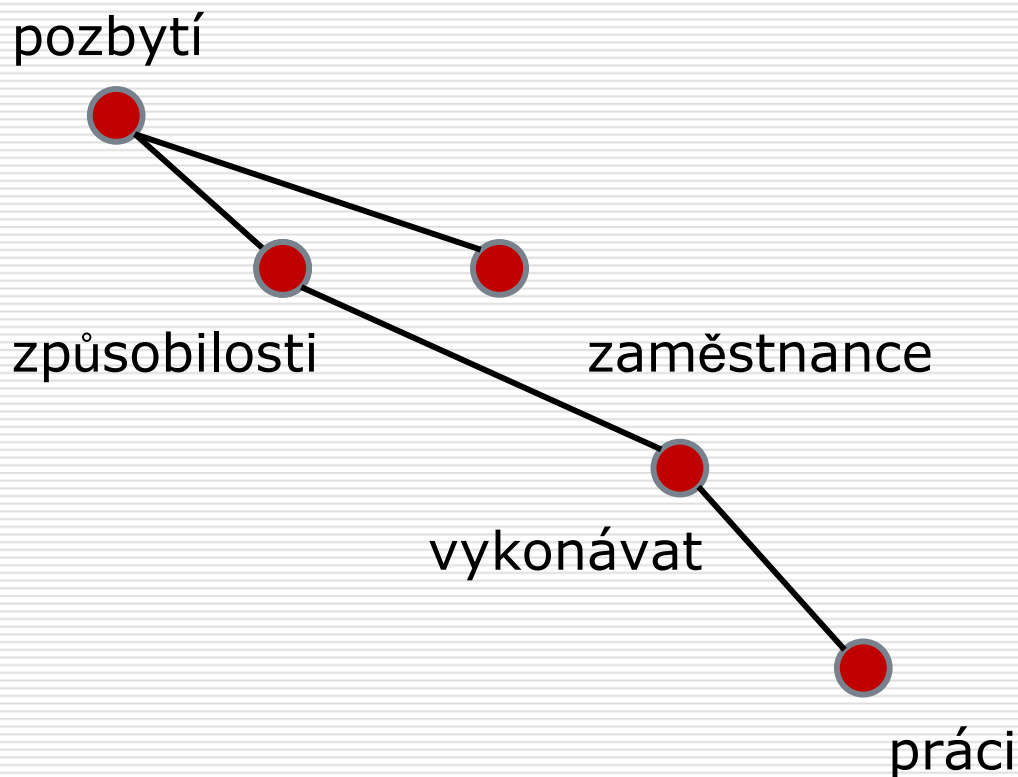
pozbytí způsobilosti zaměstnanec vykonávat práci

← *zaměstnanec pozbyl způsobilosti vykonávat práci*

■ **N+A₂ jako dva uzly**

■ N rozvíté dvěma Gen_{Adnom}

■ postupné rozvíjení substantiv

Analýza NS₃B při slovosledu A₂ A₁

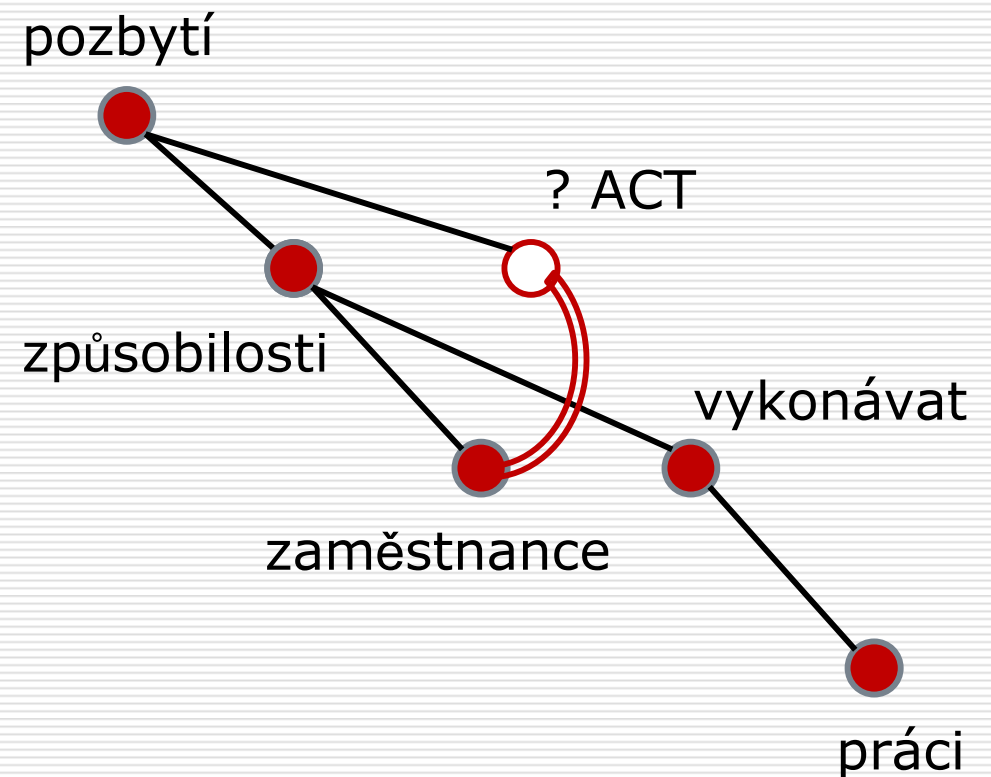
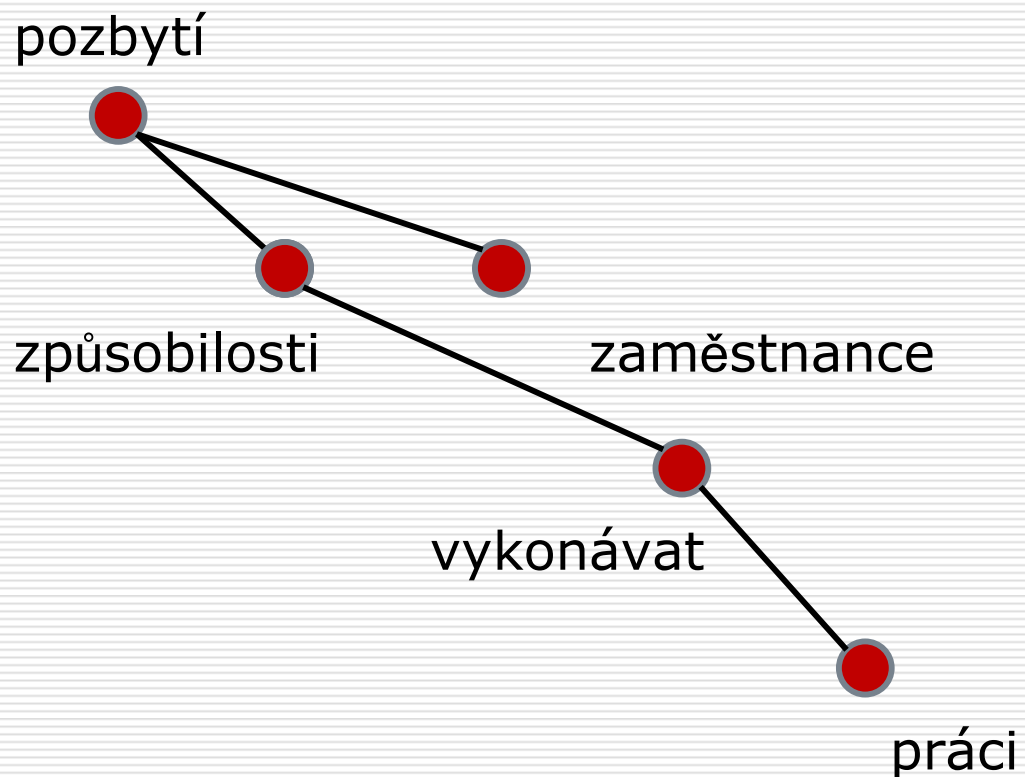
pozbytí způsobilosti zaměstnanec vykonávat práci

← *zaměstnanec pozbyl způsobilosti vykonávat práci*

■ **N+A₂ jako dva uzly**

■ N rozvíté dvěma Gen_{Adnom}

■ postupné rozvíjení substantiv

Analýza NS₃B při slovosledu A₂ A₁

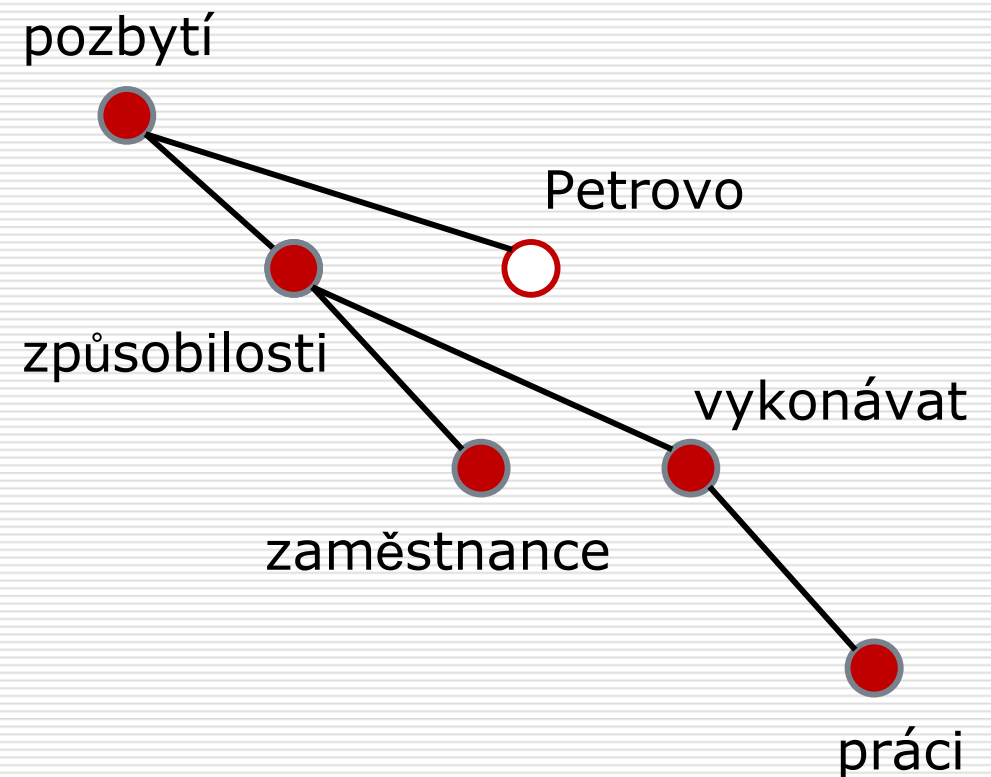
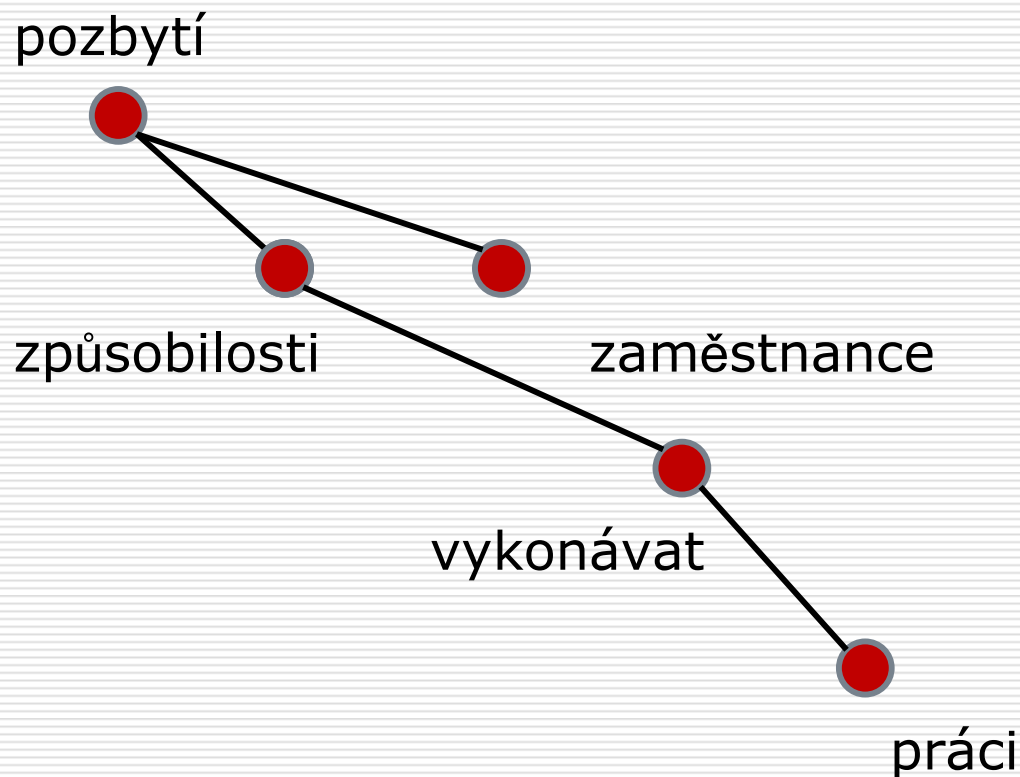
pozbytí způsobilosti zaměstnanec vykonávat práci

← *zaměstnanec pozbyl způsobilosti vykonávat práci*

■ **N+A₂ jako dva uzly**

■ N rozvíté dvěma Gen_{Adnom}

■ postupné rozvíjení substantiv

Analýza NS₃B při slovosledu A₂ A₁

pozbytí způsobilosti zaměstnanec vykonávat práci

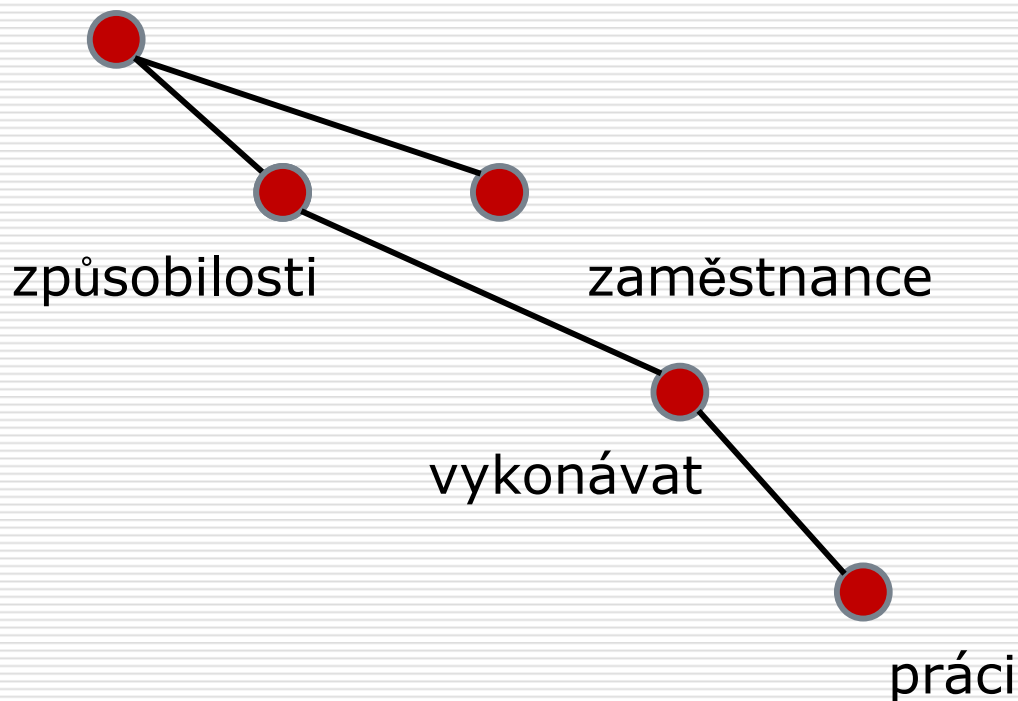
← *zaměstnanec pozbyl způsobilosti vykonávat práci*

■ **N+A₂ jako dva uzly**

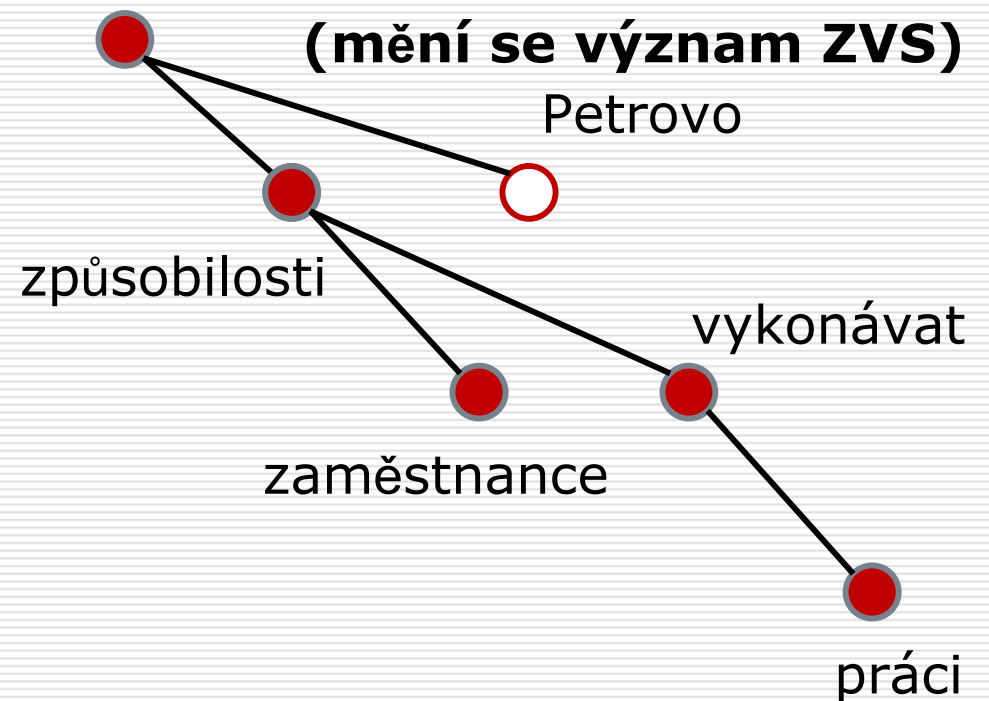
■ N rozvíté dvěma Gen_{Adnom}

■ postupné rozvíjení substantiv

pozbytí

pozbytí

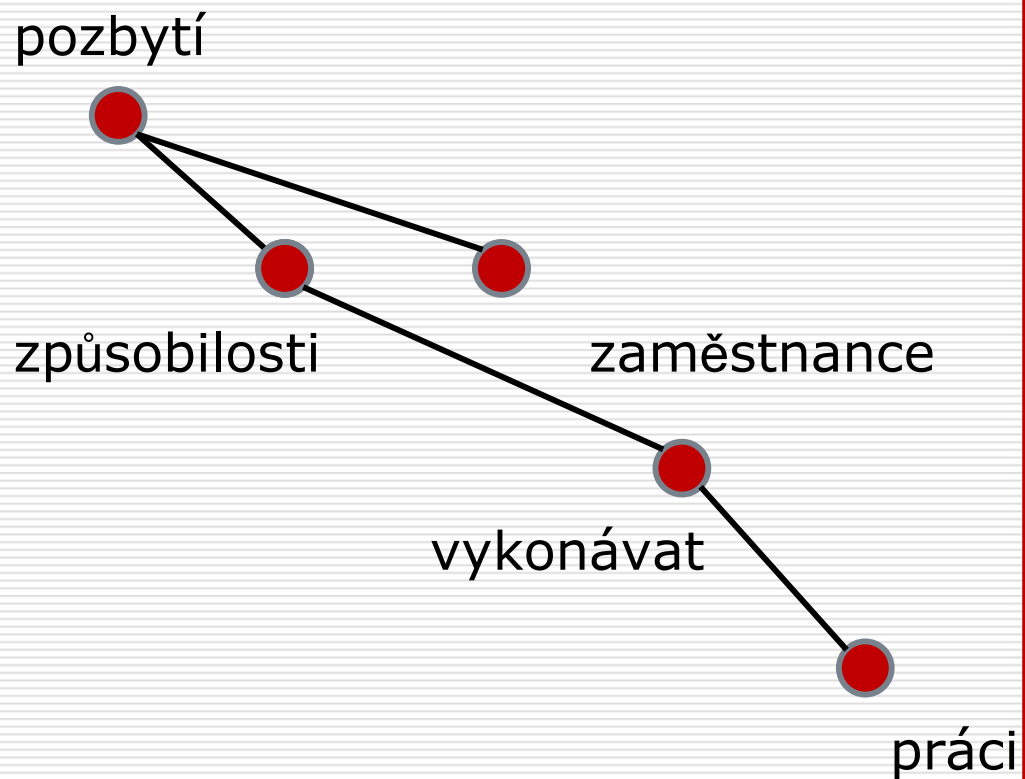

Analýza NS₃B při slovosledu A₂ A₁

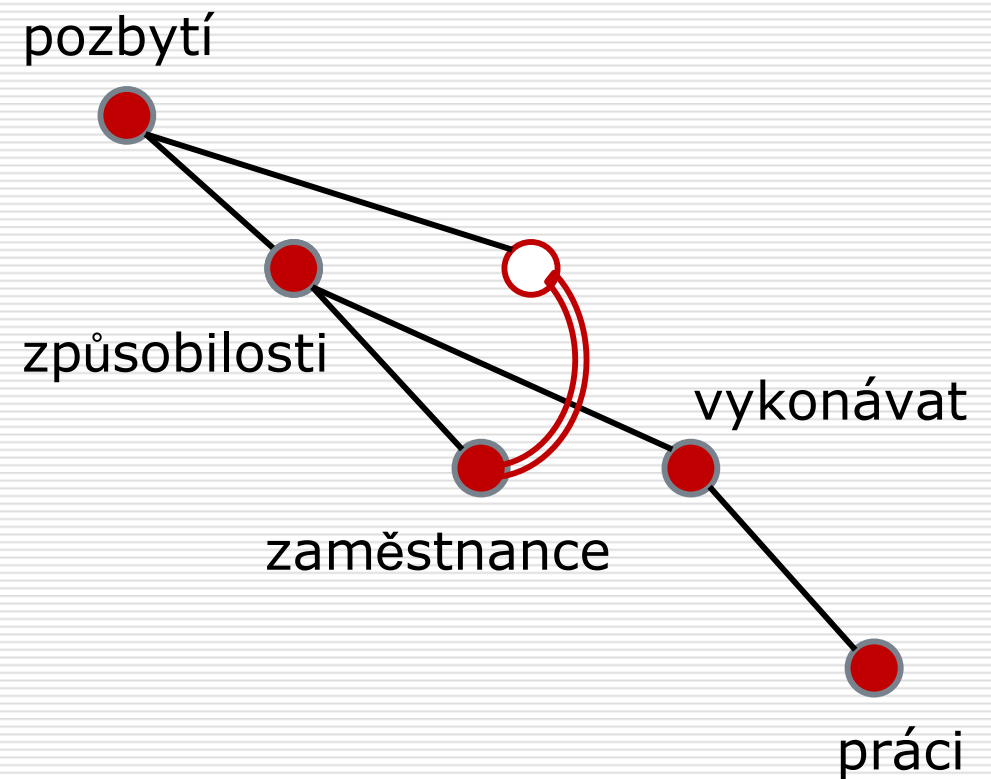
pozbytí způsobilosti zaměstnanec vykonávat práci

← *zaměstnanec pozbyl způsobilosti vykonávat práci*

■ N rozvité dvěma Gen_{Adnom}

■ postupné rozvíjení substantiv

NS₃

- A₁ (Gen_{Adnom} ← Nom) [ACT]
- A₂ (Gen_{Adnom} ← Gen_{Adverb}) [**ADDR**]
- Verbální substantiva
  - NS₃ je potenciálně možná, ale není doložena
    - ??vyptávání se hostitele vzácného hosta, co si dá k obědu
- Dějová substantiva
  - NS₃ je negramatická
    - *otázka hostitele vzácného hosta, co si dá k obědu

NS₃ [A₂ = PAT]: hodnocení

- NS₃B při pořadí A₂ A₁:
  - nelze porušit koreferenci konatelů
  - pokud lze porušit koreferenci konatelů: mění se význam ZVS
  - ve prospěch jejich analýzy jako NS se dvěma Gen mluví i NS₃B s pořadím A₁ A₂
- NS₃: vnímány stylisticky nevhodně
  - napětí mezi NS₁ a NS₂A
- Gramatika češtiny je ale umožňuje
  - realizují se zejména v případech, kdy A₁ netvoří posesivum
    - *dítě, osoba, radnice, část, proutek, stát, jméno + příjmení, pl., substantiva rozvitá adjektivy...*

NS₂B: obdoba NS₂A a NS₃B

- Obdoba negramatických NS₂A:
  - A₁ (Gen_{Adnom} ← Nom)
  - A₂ (Gen_{Adnom} ← Ak)
- Obdoba gramatických NS₃B:
  - N spolu s A₂ tvoří nominalizaci nějakého víceslovného predikátu
    - *vzdání holdu mafiánů svému kmotrovi*
← *mafiáni vzdali hold svému kmotrovi*
- NS₂B jsou možné jen proto, že N + A₂ tvoří ze sémantického hlediska jednu lexikální jednotku
  - NS₂B jako 1 z argumentů pro existenci analytických predikátů?
- Pouze slovosled A₂ A₁, nikoli A₁ A₂

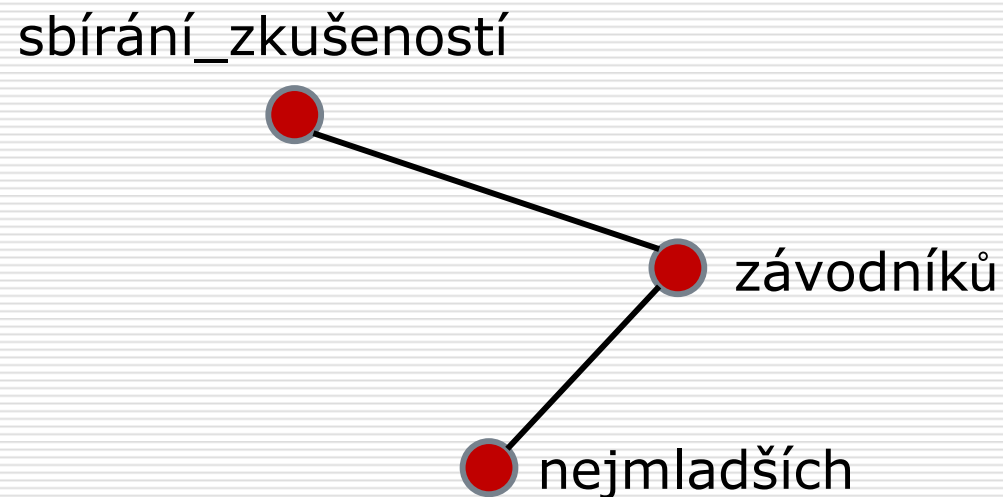
Analýza NS₂B

sbírání zkušeností nejmladších závodníků

← nejmladší závodníci sbírají zkušenosti

- nominalizace víceslovného predikátu (N + A₂) jako 1 uzel

Analýza NS₂B

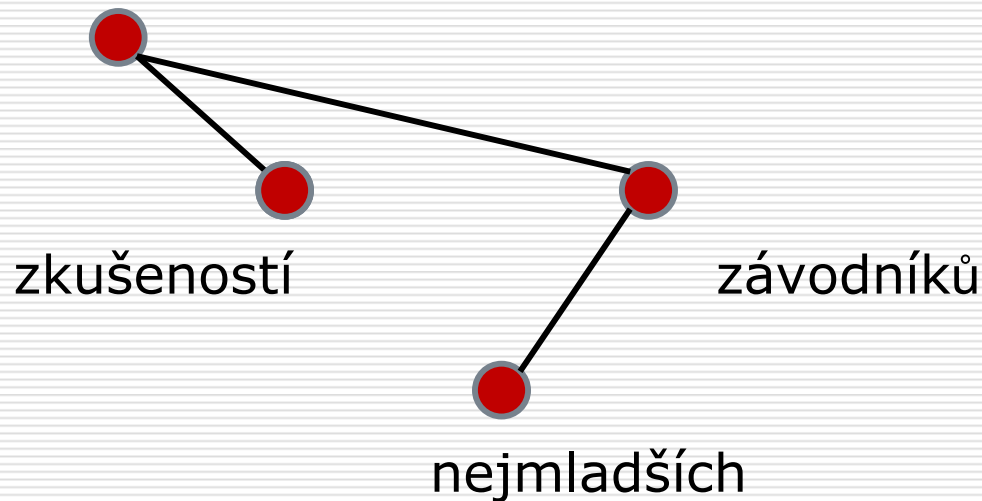
sbírání zkušeností nejmladších závodníků

← *nejmladší závodníci sbírají zkušenosti*

- **N+A₂ jako dva uzly**
- N rozvité dvěma Gen_{Adnom}

sbírání

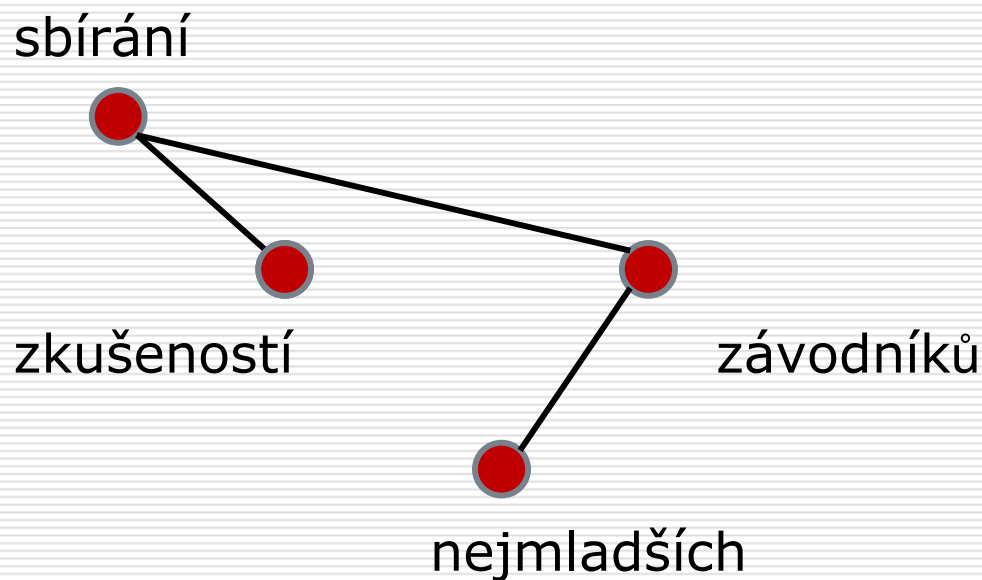
Analýza NS₂B

sbírání zkušeností nejmladších závodníků

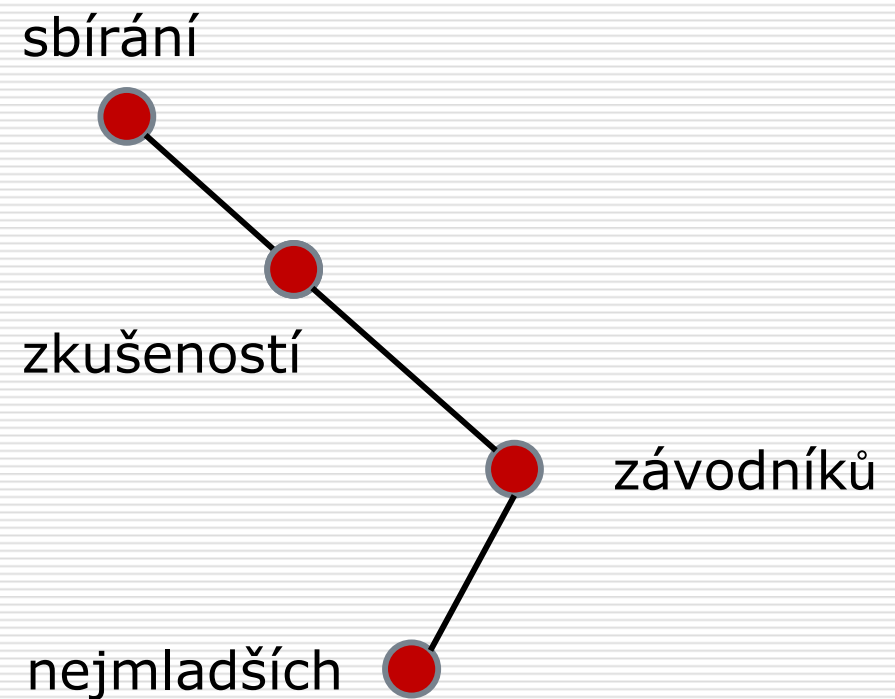
← *nejmladší závodníci sbírají zkušenosti*

■ **N+A₂ jako dva uzly**

■ N rozvíté dvěma Gen_{Adnom}

■ postupné rozvíjení substantiv

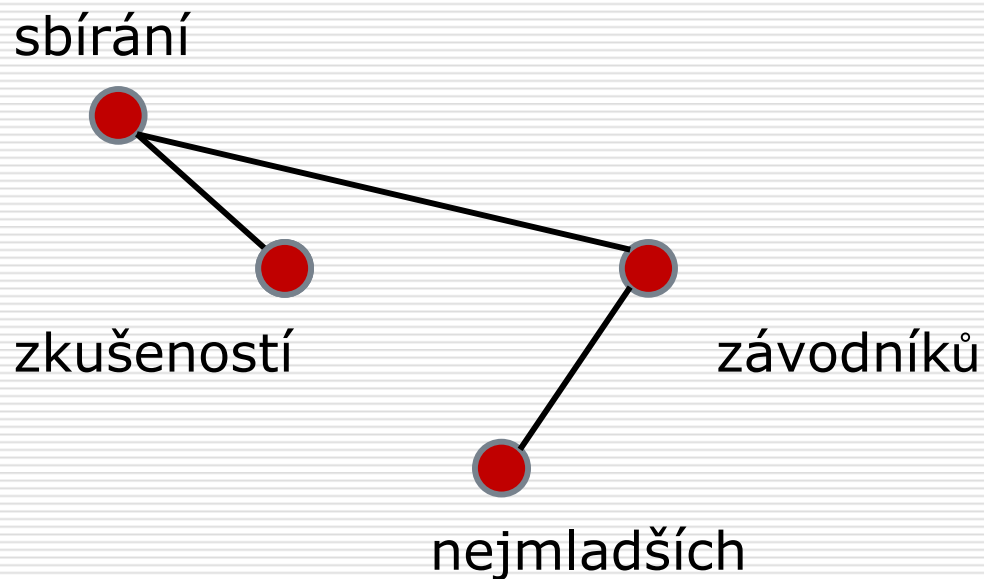
Analýza NS₂B

sbírání zkušeností nejmladších závodníků

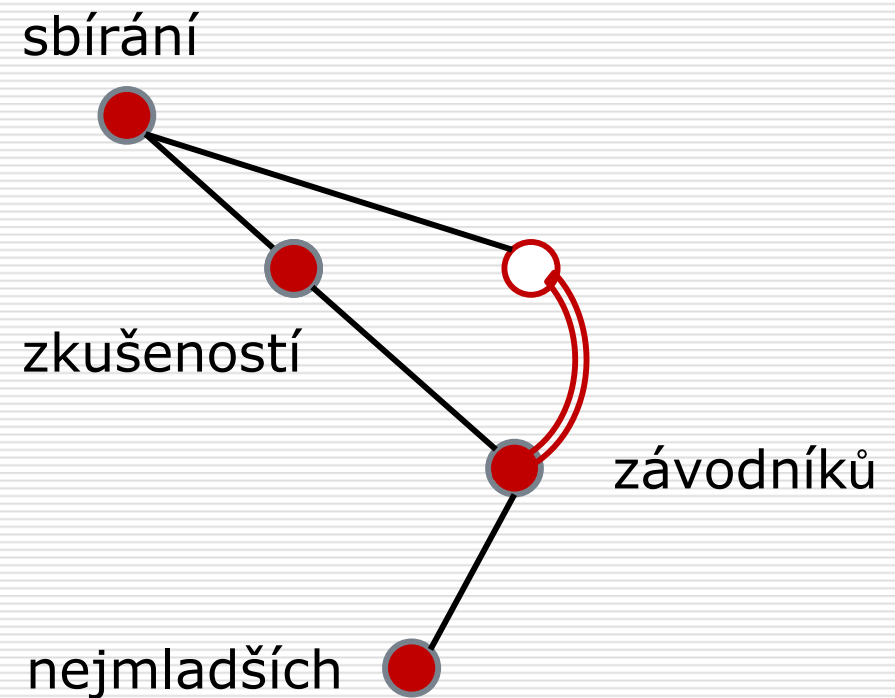
← *nejmladší závodníci sbírají zkušenosti*

■ **N+A₂ jako dva uzly**

■ N rozvíté dvěma Gen_{Adnom}

■ postupné rozvíjení substantiv

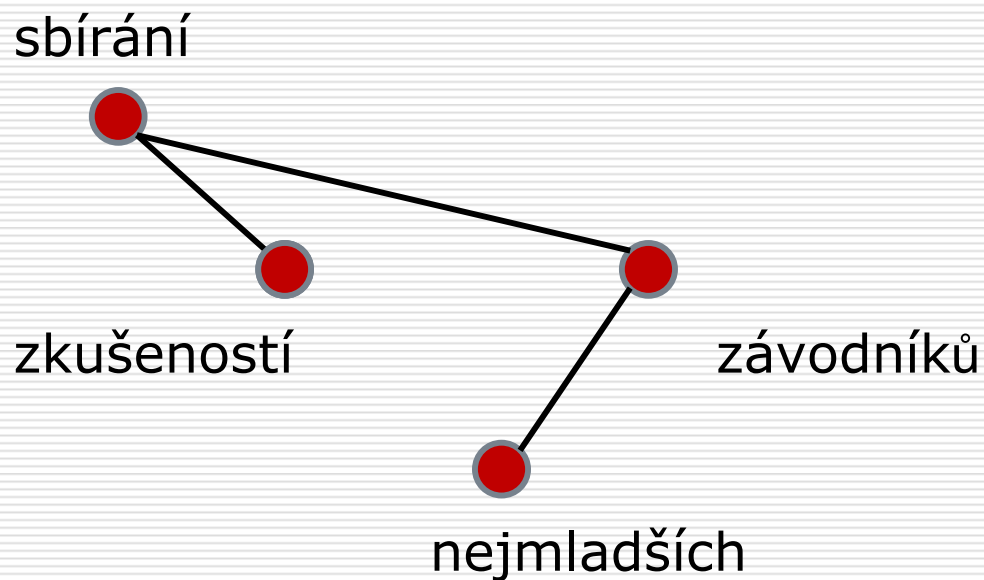
Analýza NS₂B

sbírání zkušeností nejmladších závodníků

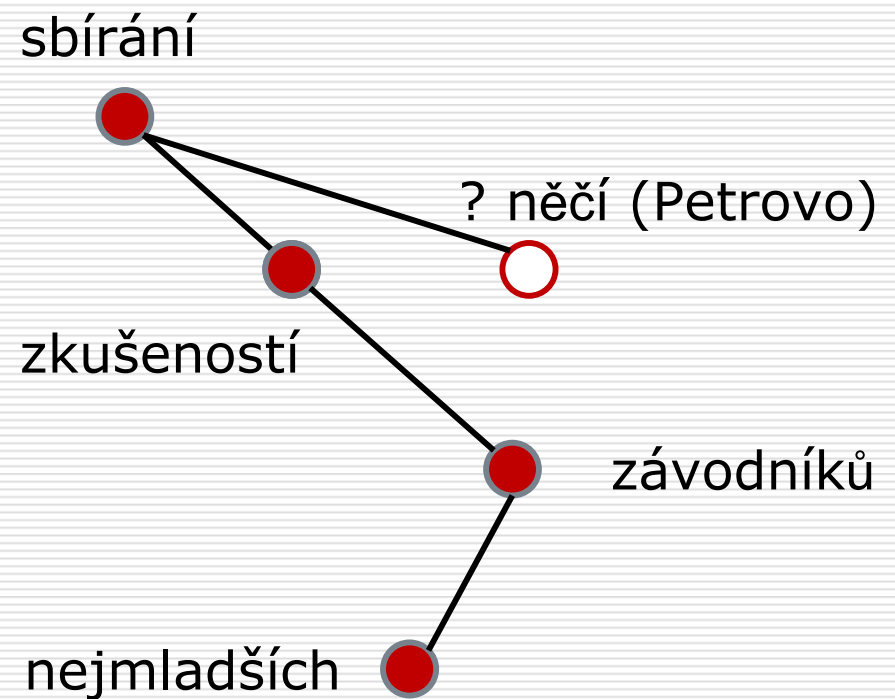
← *nejmladší závodníci sbírají zkušenosti*

■ **N+A₂ jako dva uzly**

■ N rozvíté dvěma Gen_{Adnom}

■ postupné rozvíjení substantiv

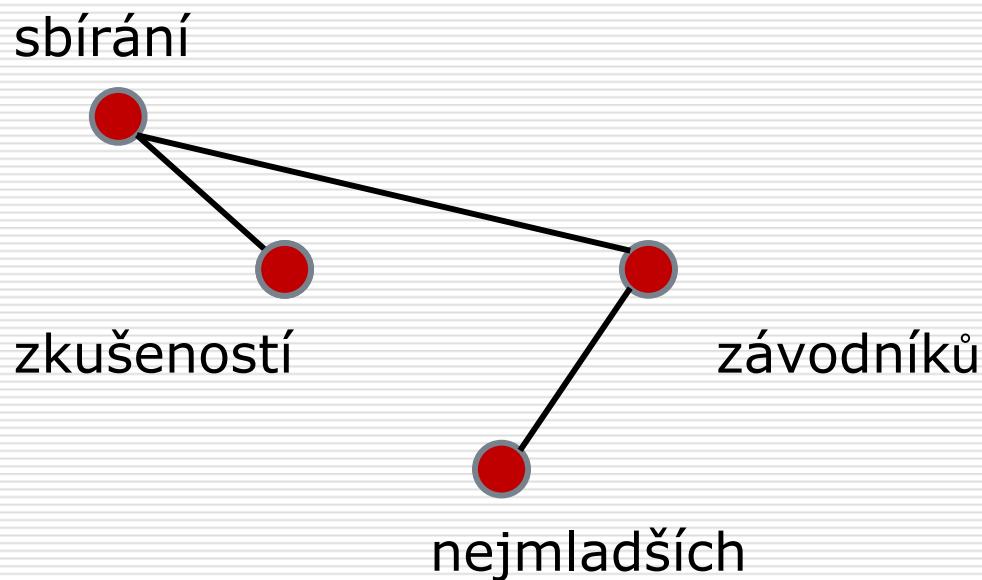
Analýza NS₂B

sbírání zkušeností nejmladších závodníků

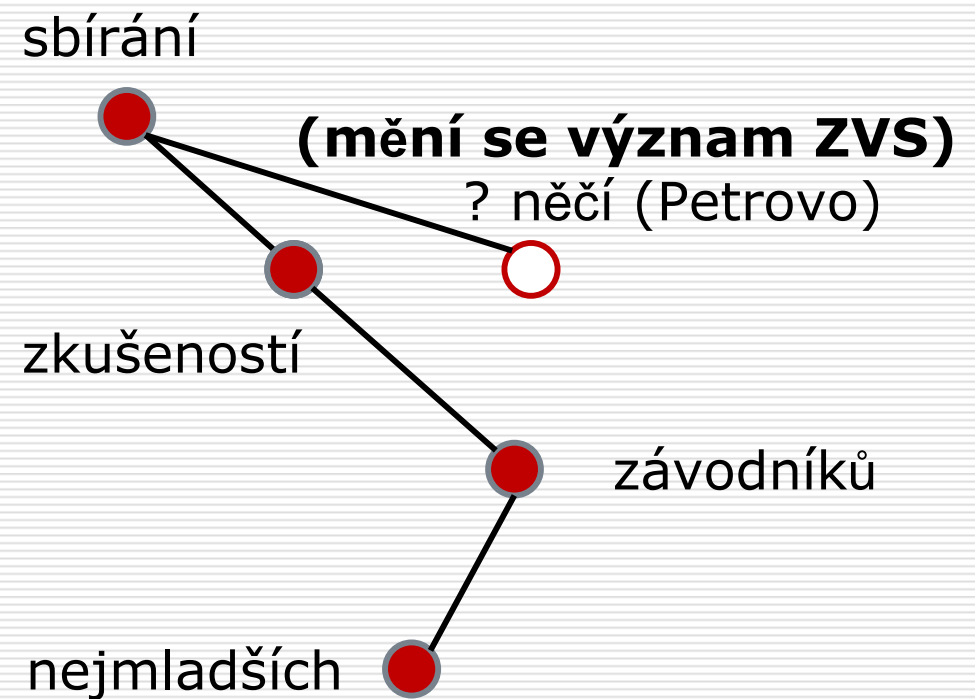
← *nejmladší závodníci sbírají zkušenosti*

■ **N+A₂ jako dva uzly**

■ N rozvíté dvěma Gen_{Adnom}

■ postupné rozvíjení substantiv

Analýza NS₂B

sbírání zkušeností nejmladších závodníků

← *nejmladší závodníci sbírají zkušenosti*

■ N rozvité dvěma Gen_{Adnom}

sbírání

zkušeností

nejmladších

závodníků

■ postupné rozvíjení substantiv

sbírání

zkušeností

nejmladších

(mění se význam ZVS)

? něčí (Petrovo)

závodníků

NS₄

- A₁ (Gen_{Adnom} ← Ak) [ADDR]
- A₂ (Gen_{Adnom} ← Ak) [PAT]

- 1 lemma VS: *vyučování*
  - *Užití tohoto typu softwaru ve vyučování hudební výchovy imitujících dětí – zpěváků*
  - *vyučování náboženství dětí*
- 1 lemma DS: *výuka*
  - *spolek obdržel 12 tisíc na výuku první pomoci dětí a mládeže*

NS₅

- NS, v níž Gen_{Adnom} neodpovídá Nom, ani Gen_{Adverb}, ani Ak, ale je výsledkem specifického posunu participantu propoziční povahy (PPP) (Kolářová)
  - *navykl si, že kouří / kouřit / na kouření*
→ *návyk, že kouří / kouřit / na kouření / kouření*
- NS₅ je negramatická
  - **návyk Petra kouření*
  - **návyk kouření Petra*

Podmínky pro NS se dvěma $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$

Potencialita

- NS se dvěma $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$ je (potenciálně) možná, když:
- V ZVS je jedna pozice s Gen pozicí valenční
  - dvě možnosti:
    - NS_1 : A_1 ($\text{Gen}_{\text{Adnom}} \leftarrow \text{Ak}$) a A_2 ($\text{Gen}_{\text{Adnom}} \leftarrow \text{Gen}_{\text{Adverb}}$)
    - NS_3 : A_1 ($\text{Gen}_{\text{Adnom}} \leftarrow \text{Nom}$) a A_2 ($\text{Gen}_{\text{Adnom}} \leftarrow \text{Gen}_{\text{Adverb}}$) [= PAT]
- V ZVS je jedna pozice s Ak & základové sloveso spolu s aktantem v Ak tvoří víceslovný predikát
  - NS_{2B} : A_1 ($\text{Gen}_{\text{Adnom}} \leftarrow \text{Nom}$) a A_2 ($\text{Gen}_{\text{Adnom}} \leftarrow \text{Ak}$)
    - pořadí aktantů $A_2 A_1$
- V ZVS jsou dvě pozice s Ak
  - NS_4 :
 A_1 ($\text{Gen}_{\text{Adnom}} \leftarrow \text{Ak}$) [=ADDR] a A_2 ($\text{Gen}_{\text{Adnom}} \leftarrow \text{Ak}$) [=PAT]

Podmínky pro NS se dvěma Gen_{Adnom}

Omezení

- Možnost / nemožnost NS se dvěma Gen_{Adnom} může souviset
  - s typem aktantu a sémantickou třídou substantiva
    - žádný doklad u substantiv mluvení, která odpovídají NS₃
      - A₁: ACT, A₂: ADDR (tendence vyhnout se homonymii ACT a ADDR)
      - ??vyptávání hostitele.ACT vzácného hosta.ADDR, co si dá.PAT k obědu
      - *otázka hostitele.ACT vzácného hosta.ADDR, co si dá.PAT k obědu
  - s dalšími možnými formami jednotlivých aktantů
    - dopřošování se: ACT(2, pos), PAT(2, o+4, VV), ADDR(2, u+2)
      - očekávala jsi dopřošování staré ženské.ACT
      - dopřošování se milosti.PAT
      - dopřošování se Američanů.ADDR, ať ty hrůzy zastaví.PAT
    - Když je možné použít jiné formy vyjádření, jiným NS se dvěma Gen_{Adnom} než NS₁ se vyhýbáme

Závěry

- Kromě NS_1 existují další typy NS
  - další typy NS jsou však příznakové
- Na možnosti vyjádření NS se dvěma Gen_{Adnom} se podílí nominalizace víceslovných predikátů
- S typem NS souvisejí možnosti pořadí aktantů
- U NS_3B a NS_2B při pořadí $A_2 A_1$ problém analýzy
  - NS se dvěma Gen_{Adnom} vs. postupné rozvíjení substantiv
  - Jsou ale důvody pro analýzu těchto NS jako NS se dvěma Gen_{Adnom}

ACT(7) u substantiv odvozených z intranzitivních sloves

- Možnost vyjádření konatele pomocí bezpředložkového instrumentálu (ACT(7)) u substantiv:
- Úzce souvisí s možností vytvoření opisného pasiva u základového slovesa
- Jedno z kritérií při stanovení dějového významu substantiva
  - častější u verbálních substantiv než u dějových substantiv
  - procesuální vs. stavové sloveso; sémantická třída
- Velmi málo doložen v korpusových datech

Možnost pasivizace

- Nejen syntakticky tranzitivní slovesa (Karlík, 2004)
  - **sémantická** tranzitivita
    - minimálně dvouvalenční slovesa
    - syntakticky tranzitivní i **intransitivní** slovesa
    - *Blondýnkám je nadržováno / pomáháno / lichoceno*
    - *Komu je tady nadáváno / spíláno?*
  - rys [afigace A_2], tj. A_1 nějak zasahuje (afiguje) A_2
  - kategorie bez sémantiky (ryze strukturálně) **nereflektovatelná**

Nemožnost pasivizace

- Pasivizace je nemožná, je-li mezi A_1 a druhým aktantem vztah referenční identity
- Reflexivní slovesa
  - Výjimky:
    - *Soudce se paní kuchařky tázal / dotázel, zda...*
Paní kuchařka byla soudcem tázána / dotázána, zda...
    - *Petra se dotklo jednání toho člověka*
Petr byl dotčen jednáním toho člověka

Situace u substantiv

- ACT(7) u substantiv odvozených ze syntakticky intranzitivních sloves (Karlík, 2004; Procházková, 2006)
  - ACT(7) je negramatický u substantiv odvozených z neakuzativních sloves
    - **propadnutí obci majetkem*
    - **unikání strážníkům šťastným vězněm*
  - ACT(7) je gramatický u substantiv odvozených z neergativních sloves
    - *nadržování holcám učitelem*
    - *domlouvání synovi starostlivou matkou*

ACT(7) u substantiv: Pohled do ČNK

- ACT(7) u substantiv s dativní valencí
  - ano: *napomáhání, porozumění, vyhrožování*
    - *vyhrožování rozhodčím trenérem*
    - *napomáhání trestnému činu státními orgány*
    - *porozumění věci širší veřejností*
  - ne: *domlouvání, křivdění, lichocení, nadávání, nadržování, pomáhání, spílání, vysmívání, zabránění*
- ACT(7) u substantiv s předložkovou vazbou
  - ano: *přistoupení k čemu*
  - ne: *přispívání k čemu, vyrovnávání se s čím*
- ACT(7) u substantiv odvozených z (**reflexivních**) sloves s bezpředložkovým Gen: **ano**

ACT(7) u reflexivních substantiv

□ Verbální substantiva

- *dotazování, dotknutí, dovolání se, dožití se, ujímání se, vzdání se, zmocnění se*

- *zmocnění se televize teroristy*
- *ujímání se zvířátek hodnými lidmi*
- *dotknutí míče předchozím hráčem*
- *vzdání se tohoto práva zaměstnavatelem*
- *dotazování 31 analytiků agenturou Bloomberg*

□ Dějová substantiva

- *dotyk*
- *dotyk sítě hráčem není chybou*

ACT(7) u reflexivních substantiv

- ACT(7) možný i tam, kde není možné pasivum
- Nejen verbální, ale i dějová substantiva
- O čem to vypovídá?
  - V případě *ACT(pos) je ACT(7) vedle ACT(2) užíván jako jedno z možných vyjádření konatele
    - užití ACT(2) by vedlo ke konstrukci se dvěma aktanty ve formě Gen, ACT(7) se tedy může jevit jako lepší možnost
  - Funkce ACT(7) jako prostředku pro vyjádření konatele substantiva převládá nad gramatickými pravidly?
  - Nebo jednoduchá analogie s konstrukcemi substantiv odvozených z tranzitivních sloves?
    - Adverbální protějšek Gen_{Adnom} ztrácí na důležitosti?
    - *zmocnění se televize teroristy ~ přepadení televize teroristy*

ACT(7) u substantiv odvozených z intranzitivních sloves

- Shrnutí:
- ACT(7) je možný u některých substantiv, u jejichž základových sloves je možné pasivum
  - substantiva s dativní valencí a s předložkovou vazbou
- ACT(7) je možný i u některých substantiv, u jejichž základových sloves pasivum není možné
  - substantiva odvozená od reflexivních sloves s $\text{Gen}_{\text{Adverb}}$

Přínos substantiv s Gen ($\leftarrow$ Gen_{Adverb}) k teorii valence: Závěry

---

- Korespondence Gen_{Adnom} a Gen_{Adverb} i v rámci skupiny dějových substantiv
- Možnost alternace
Adj_{pos} / Pron_{pos} // Gen_{Adnom} ($\leftarrow$ Gen_{Adverb})
- Rozšíření dosud popsaných nominalizovaných struktur se dvěma aktanty ve formě Gen_{Adnom} o další typy
- Konatel vyjádřený pomocí Instr možný i tam, kde není možné pasivum, např. u substantiv odvozených z reflexivních sloves

---

Děkuji Vám za pozornost.